

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

**Θρησκεία & Διεθνής Πολιτική: Μία κριτική προσέγγιση της «Σύγκρουσης
των Πολιτισμών» του Samuel . P. Huntington**

Της

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΣΒΩΡΟΥ

ID: 1217709054

Ιανουάριος, 2023

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

**Θρησκεία & Διεθνής Πολιτική: Μία κριτική προσέγγιση της «Σύγκρουσης των
Πολιτισμών» του Samuel P. Huntington**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού
τίτλου σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις, Στρατηγική και Ασφάλεια στο
Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΣΒΩΡΟΥ

ID: 1217709054

Ιανουάριος 2023

Πνευματικά Δικαιώματα

Copyright © **Ελισάβετ Σβώρου, 2023**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστήμιο Νεάπολις δεν υποδηλώνει
απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Ἡ Υπεύθυνη Δήλωση

Ἡ Ελισάβετ Σβώρου γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ὅτι ἡ παρούσα εργασία με τίτλο: «Θρησκεία & Διεθνής Πολιτική: Μία κριτική προσέγγιση της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών» του Samuel P.Huntington», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και ὅλες οι πηγές που ἔχω χρησιμοποιήσει, ἔχουν δηλωθεῖ κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία ὅπου ἔχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ἢ/και πηγές ἄλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και ἡ σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ἡ Δηλούσα

Ελισάβετ Σβώρου

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ABSTRACT	2
Εισαγωγή	3
Μέρος 1ο:	5
Ο Ρόλος της Θρησκείας στις Διεθνείς Σχέσεις	5
Μέρος 2ο:	17
Προσπάθειες για Αλληλοκατανόηση	17
Οικοδόμηση της Ειρήνης στο Μετασυγκρουσιακό Πεδίο	18
Ο Διαθρησκευτικός Διάλογος:	22
Συμπεράσματα:	28
Βιβλιογραφία	33

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: Ελισάβετ Σβώρου

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: Θρησκεία & Διεθνής Πολιτική: Μία κριτική προσέγγιση της «Σύγκρουσης των Πολιτισμών» του Samuel P. Huntington

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 09/02/2023 [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος Επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος) Κωνσταντίνος Υφαντής
[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Μαρία Αλβανού [ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Μερσύλεια Αναστασιάδου [ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Ευχαριστίες

Για την συγγραφή της παρούσας εργασίας, θα ήθελα να αποδώσω ευχαριστίες σε αυτούς που μου προσέφεραν πολύτιμη βοήθεια:

Στον επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Υφαντή, του οποίου οι υποδείξεις με βοήθησαν ιδιαίτερος στο να εκθέσω την παρούσα θεματική καθώς και για τις πολύτιμες διευκρινίσεις σε αρκετά σημεία.

Τους γονείς μου που με βοήθησαν κατά την διάρκεια του διαστήματος συγγραφής της εργασίας με την υποστήριξή τους.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την επίδραση της θρησκείας στις Διεθνείς Σχέσεις. Ο εν λόγω παράγοντας έγινε αντιληπτός στην Δύση κατόπιν των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 στις Η.Π.Α. αλλά και σε άλλα μέρη του δυτικού κόσμου. Ο λόγος που έπρεπε να επανεξεταστεί η θρησκεία ως παράγοντας επηρεασμού των αποφάσεων που λαμβάνονται στις διεθνείς σχέσεις, έγινε λόγω της αναζωπύρωσης του θρησκευτικού φονταμενταλισμού και συγκεκριμένα του ισλαμιστικού. Δημιουργήθηκε επομένως η ανάγκη να συμπεριληφθεί η θρησκεία στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων προκειμένου να είναι ο ακαδημαϊκός χώρος σε θέση να ερμηνεύσει και να αναλύσει κάποια φαινόμενα. Στον δυτικό κόσμο γενικότερα και στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων ειδικότερα, η θρησκεία αποτελεί μία συνισταμένη που δεν έχει αναλυθεί σε βάθος.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας παρατίθεται το βιβλίο του Samuel P. Huntington ο οποίος κάνει αναφορά στην θρησκεία και εκθέτει την οπτική γωνία του συγγραφέα σχετικά με τον ρόλο που εικάζει πως θα διαδραματίσει ο παράγοντας της θρησκείας στην μεταψυχροπολεμική εποχή. Κατόπιν, παρουσιάζονται σχετικά άρθρα ερευνητών με κάποιες κριτικές που του ασκήθηκαν σε αρκετά σημεία της θεωρίας του που υποδεικνύουν πως είναι εσφαλμένη η άποψη του εν λόγω συγγραφέα.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, παρατίθεται η επίδραση που μπορεί να ασκήσει ο παράγοντας της θρησκείας και συγκεκριμένα σε κάποια από τα πεδία που ασχολείται η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων όπως είναι το πεδίο της οικοδόμησης της ειρήνης ύστερα από μια ένοπλη σύρραξη. Έπειτα, εξετάζεται το πεδίο του διαθρησκευτικού διαλόγου και τι αποτελέσματα εικάζεται ότι μπορεί αυτός να αποφέρει στην αντιμετώπιση του ισλαμιστικού φονταμενταλισμού. Προς υποστήριξη των δύο αυτών ζητημάτων παρουσιάζονται οι σχετικές έρευνες.

Και τέλος στα συμπεράσματα, παρατίθενται σκέψεις σχετικά με την εν λόγω θεματική δοθέντος του ότι η βιβλιογραφία αναφορικά με την θρησκεία και το κατά πόσον έχει επίδραση ή όχι στην έκβαση των διεθνών τεκταινόμενων δεν έχει τύχει συστηματικής ανάλυσης. Εκτίθενται προσωπικές εκτιμήσεις σχετικά με την εξέλιξη της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων.

Λέξεις - Κλειδιά:

Σύγκρουση Πολιτισμών, Οικοδόμηση Ειρήνης, Διαθρησκευτικός Διάλογος, Ειρηνική Συνύπαρξη, Αλλαγή Παραδείγματος

ABSTRACT

The following thesis examines the impact of religion in International Relations. This factor of religion was noticed in the West after the terrorist attacks of 11th of September 2001, in the U.S.A and other western countries. The reason why religion had to be reexamined as a factor of influence on decisions being made in international relations was because of the resurgence of religious fundamentalism and more specifically the Islamic one. Therefore, a need to include religion in the science of International Relations was created so that it is possible for the academic world to be able to interpret and provide a reliable analysis of the international phenomena. In the Western world generally and more specifically in the science of International Relations, religion is a resultant that is yet to be considered in depth.

The book ‘The Clash of Civilizations?’ by Samuel P. Huntington (1993), is presented in the first part of this essay. The conjectures and views of its writer on the role of religion would have, in the post Cold War era are discussed in it. Thence, other research articles are cited which contain criticism on several statements of Huntington and indicate that Huntington’s theory as incorrect.

Presented in the second part of this thesis, is the possible the impact of religion in fields of International Relations, such as in the field of the peacebuilding stage which takes place after the aftermath of armed conflicts. Furthermore, the field of interreligious dialogue is analyzed, as are the results this dialogue might bring about the in the dealing of Islamic fundamentalism. The supporting research for these two fields is noted in this part.

In the conclusion, some thoughts on this thematic area are stated, given the fact that to – date bibliography references on whether religion has impact in international relations or not, have not yet been analyzed systematically. Moreover, at this point, personal assessments are noted in relation to the development of the science of International Relations.

Εισαγωγή

Στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, στους παράγοντες οι οποίοι προσμετρούνται για την εξήγηση των διαφόρων πολιτικών εξελίξεων καθώς επίσης και για την κατά το μέγιστο δυνατό πρόβλεψη της έκβασής τους περιλαμβάνονται η στρατιωτική δύναμη, η οικονομική δύναμη, το εύρος της πολιτισμικής δύναμης ενός κράτους κ.λ.π. Ο παράγοντας της Θρησκείας ωστόσο, είτε μελετήθηκε ελάχιστα είτε παραγκωνίστηκε εντελώς. Εν τούτοις, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου του 2001, η θρησκεία ήρθε εκ νέου στο προσκήνιο και κρίθηκε επιτακτική ανάγκη να συμπεριληφθεί και να μελετηθεί σε βάθος η όποια επίδρασή της. Επίσης, θα έπρεπε να τεθεί σοβαρά στον δημόσιο και ακαδημαϊκό διάλογο.

Καμία από τις κυρίαρχες θεωρίες της δεν συμπεριλαμβάνει τη Θρησκεία στην ανάλυσή της για την αποτύπωση των διεθνών τεκταινόμενων. Πλέον όμως, αναγνωρίζεται πως η θρησκεία έχει ενσαρκωθεί στον πολιτισμό και στην κουλτούρα των εθνών – κρατών διαμορφώνοντας τις καθώς και στην αντίληψη τους για τον κόσμο και την θέση τους μέσα σε αυτόν. Στο διάβα του χρόνου, διαπιστώνουμε πως η θρησκεία αποτελεί γενεσιουργό αιτία πολέμων και πηγή εν δυνάμει συγκρούσεων. Ασφαλώς δεν είναι μόνο η θρησκεία που παίζει ρόλο στην εξέλιξη των διεθνών δρώμενων. Όμως αναπόφευκτα οι ηγέτες των κρατών, οι θεράποντες της εξωτερικής πολιτικής, οι ακαδημαϊκοί και οι απλοί πολίτες αποτελούν μέλη μιας ευρύτερης κοινότητας. Η ταυτότητα της κοινότητας αυτής έχει διαμορφωθεί και από την θρησκεία και τις επιταγές αυτής. Έτσι τόσο οι πολιτικές όσο και το αφήγημά τους εμφορείται και από τα θρησκευτικά τους πιστεύω. Αυτή η πτυχή της διαπότισης της ατομικής αλλά και συλλογικής αντίληψης από τα θρησκευτικά πιστεύω, μολονότι προστίθεται συνεχώς σχετική βιβλιογραφία, εντούτοις εξακολουθεί να παραμένει μία ανεξερευνήτη πτυχή. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι φοιτητές στον δυτικό κόσμο να μην είναι εξοικειωμένοι σε μία διεθνολογική ανάλυση η οποία λαμβάνει σοβαρά υπόψη και την ύπαρξη μη ποσοτικών παραγόντων οι οποίοι αποτυπώνονται ακόμα και ασυνείδητα στην κουλτούρα και στο θυμικό είτε αυτό γίνεται αντιληπτό είτε όχι. Επιπλέον την ίδια στιγμή, η θρησκεία αποτελεί ίσως τη μόνη δύναμη η οποία είναι σε θέση να συσπειρώσει υπό την αιγίδα της μεγάλο όγκο ανθρώπων οι οποίοι μεταξύ τους ενδέχεται να έχουν ποικίλες διαφορές (σε κοινωνικό, οικονομικό βιοτικό και μορφωτικό επίπεδο). Μπορούν έτσι να συσπειρωθούν και να εργαστούν προς την οικοδόμηση της ειρήνης και της κατάπαυσης του πυρός.

Στην σημερινή εποχή, την εποχή της παγκοσμιοποίησης όπου κύριο χαρακτηριστικό της είναι η αλληλεξάρτηση των εμπλεκόμενων δρώντων του διεθνούς συστήματος, τα προβλήματα που το ταλανίζουν (ανάπτυξη, φτώχεια, κοινωνική και οικονομική ανισότητα κ.α) διαπερνούν τα σύνορα και χρήζουν συλλογικής αντιμετώπισης. Ο τρόπος με τον οποίο όμως θα επιτευχθεί μία βιώσιμη ειρήνη και διευθέτηση των διεθνών προβλημάτων συναντά στην πράξη πολλές δυσκολίες. Και στο πεδίο αυτό, διαπιστώνεται πως η θρησκεία και οι επιταγές αυτής δύναται να αποτελέσουν «πηγές» για την εξομάλυνση των όποιων διαφορών. Επίσης, εξαιτίας του ιδιαίτερου βάρους που φέρει η θρησκεία με το πνευματικό της κεφάλαιο, μπορεί να ξεκινήσει τις διαδικασίες για την διεύρυνση της συναντίληψης με στόχο την συνεργασία των λαών. Προς αυτήν την κατεύθυνση ο διαθρησκευτικός διάλογος αποκτά περισσότερο από ποτέ άλλοτε μία νέα δυναμική και ανοίγει νέα μονοπάτια για την προσέγγιση και κατανόηση του «Άλλου». Μέσω αυτού, δύναται να θεμελιωθεί καλή τη πίστη ένας εποικοδομητικός διάλογος, με τον οποίο τα κράτη θα είναι σε θέση να γνωρίζουν σε

βάθος τις αξίες, τα ιδανικά, τις αρχές και τα πιστεύω τα οποία εμφορούνται και από την θρησκεία. Έχοντας μάλιστα γνώση όλων των παραπάνω δεν θα οδηγούμαστε σε υιοθέτηση ή/και διαιώνιση στερεοτύπων και προκαταλήψεων για τον «Άλλο», σεβόμενοι την διαφορετική θρησκευτική και πολιτιστική του ταυτότητα.

Συνεπώς, διαπιστώνεται ένα τεράστιο κενό στον τρόπο με τον οποίο οι φοιτητές των Διεθνών Σχέσεων δομούν τόσο την ανάλυσή τους για τις διεθνείς εξελίξεις όσο και την ικανότητά τους να υπεισέλθουν στην κοινωνική πραγματικότητα των αντιπαρατιθέμενων μερών των συγκρούσεων. Στην πραγματικότητα, στην διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων διαδραματίζουν ρόλο οι συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα σε διεθνές επίπεδο εξαιτίας των διαφορών μεταξύ του Χριστιανισμού και του Ισλάμ. Αυτές, έχουν καθορίσει εν πολλοίς τα διεθνή προβλήματα τα οποία ταλανίζουν την σύγχρονη εποχή. Διαμορφώνουν επίσης και τις περισσότερες ένοπλες συγκρούσεις οι οποίες υποβόσκουν σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιπλέον, υπεισέρχονται στην ανάλυση δύο άλλα πεδία: το πρώτο πεδίο είναι η διευθέτηση της μετασυγκρουσιακής κατάστασης και το δεύτερο είναι ο διαθρησκευτικός διάλογος για την βαθύτερη κατανόηση του άλλου. Είναι λοιπόν επιτακτική αναγκαιότητα για κάποιον που θέλει να εργαστεί για την ομαλοποίηση των σχέσεων μεταξύ των εμπόλεμων μερών, να κατανοήσει σε βάθος τις θρησκευτικές παραμέτρους της κουλτούρας τους προκειμένου να παρουσιάσει ρεαλιστικές προτάσεις που θα οδηγήσουν σε ειρηνευτικές συνομιλίες με προοπτική την κατάπαυση του πυρός. Άποψη της γράφουσας είναι πως χρησιμοποιώντας την θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού, θα είναι σε θέση οι ηγέτες αλλά και λοιποί εμπλεκόμενοι στην συζήτηση να οδηγηθούν σε πραγματιστικές λύσεις. Το σκεπτικό είναι πως η συγκεκριμένη θεωρία, λαμβάνει σοβαρά υπόψη τις αρνητικές πτυχές του ανθρώπινου είδους δίχως να ωραιοποιεί την πραγματικότητα. Ακόμα περισσότερο δεν αναγνωρίζει πως κάτι τέτοιο – η υπέρβαση αυτών των αρνητικών στοιχείων - είναι εύκολο πάντοτε να επιτευχθεί. Σε κάθε περίπτωση όμως, θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη και όλες οι θρησκευτικές παράμετροι και η κουλτούρα των εμπλεκόμενων μερών. Η πρόσφατη βιβλιογραφία αναφορικά με την θρησκεία και την εμπλοκή της στην πολιτική, εντοπίζει κάποια από τα πεδία στα οποία μπορεί η συμβολή της θρησκείας να ενσωματωθεί. Όμως εξακολουθούν να υπάρχουν εικασίες για το τι μπορεί να προσφέρει καθώς η εν λόγω πτυχή δεν έχει αναλυθεί σε βάθος.

Η παρούσα εργασία βασίζεται σε δευτερογενείς πηγές. Στο πρώτο μέρος της αναλύεται ο λόγος για τον οποίο η θρησκεία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, παραθέτοντας αρχικά την θεωρία του Samuel P. Huntington περί της Σύγκρουσης των Πολιτισμών. Παρουσιάζει επίσης τον τρόπο με τον οποίο εκτίμησε πως θα διαδραματιστούν οι συγκρούσεις υπό το στοιχείο της θρησκείας. Κατόπιν κατατίθενται οι κριτικές που δέχθηκε αυτή του η θεωρία σε αρκετά από τα σημεία της. Στο δεύτερο μέρος της, αναλύονται κάποια σημαντικά πεδία στα οποία κρίσιμο ρόλο δύναται να παίξει και ο παράγοντας της θρησκείας. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις της οικοδόμησης της ειρήνης (peacebuilding) όπως επίσης και η ανάγκη για την εκκίνηση του διαθρησκευτικού διαλόγου. Ο διάλογος αυτός μπορεί να συνδράμει προς την εξομάλυνση των όποιων διαθρησκευτικών διαφορών αλλά και υφιστάμενων στερεοτύπων που αποδίδονται για τον «Άλλο» σε μία κοινωνία αναφορικά κυρίως σε σχέση με τον ισλαμιστικό φονταμενταλισμό. Και τέλος, στα συμπεράσματα αξιολογείται στη βάση της συζήτησης που έχει προηγηθεί η σημασία της θρησκείας και του διαθρησκευτικού διαλόγου καθώς και οι εκτιμήσεις για την εξέλιξη της αλληλεπίδρασης της θρησκείας με την πολιτική.

Μέρος 1ο:

Ο Ρόλος της Θρησκείας στις Διεθνείς Σχέσεις

Ο ρόλος που διαδραμάτισε η θρησκεία στα διεθνή τεκταινόμενα κατά τουλάχιστον την προηγούμενη χιλιετία, αποτυπώθηκε με διαφορετικό τρόπο για το κάθε κράτος και για την κάθε γεωγραφική περιφέρεια. Ανεξάρτητα από το κατά πόσον πράγματι υπήρξαν θρησκευτικοί λόγοι ή αν οι λόγοι για τους οποίους πυροδοτήθηκαν πόλεμοι περιβλήθηκαν τον θρησκευτικό μανδύα, σίγουρα η θρησκεία και το θρησκευτικό συναίσθημα των λαών τους τροφοδότησε ως ένα βαθμό. Οι πόλεμοι που έλαβαν χώρα στην ευρωπαϊκή ήπειρο μεταξύ άλλων, σκοπό είχαν να περιχαρακώσουν τις υπάρχουσες κρατικές οντότητες προς το στρατόπεδο είτε της καθολικής εκκλησίας είτε προς το στρατόπεδο των διαμαρτυρόμενων.

Ωστόσο το 1648, συντελέστηκε μία μεγάλη καμπή στην ιστορία της Ευρώπης με την Συνθήκη Ειρήνης της Βεστφαλίας με την οποία τερματίστηκε ο Τριακονταετής Πόλεμος. Με την εν λόγω συνθήκη θα αναγνωριστεί η αρχή της εδαφικότητας και η αρχή της μη εμπλοκής ξένων κρατών στις εσωτερικές υποθέσεις κάποιου άλλου κυρίαρχου κράτους. Μεταξύ άλλων, αναγνωρίστηκε το δικαίωμα του ηγεμόνα ενός κράτους να επιβάλλει το δικό του θρησκευτικό δόγμα στο έδαφος επί του οποίου ασκούσε την κυριαρχία του. Με την παραπάνω συνθήκη, η θρησκεία πλέον έπαυε να είναι στο κέντρο των διεθνών σχέσεων και την θέση της θα καταλάμβανε η κυριαρχία των κρατών. Παρά ταύτα, θα ήταν λάθος να υποθέσουμε πως η θρησκεία έπαυε πλήρως να βρίσκεται στον δημόσιο διάλογο. Έκτοτε οι διεθνείς σχέσεις στη Γηραιά Ήπειρο θα διαδραματίζονταν υπό την αρχή των ισοτίμων κρατών. Στον δυτικό κόσμο, εφόσον από την Συνθήκη της Βεστφαλίας και έπειτα η θρησκεία και το κράτος διασπάστηκαν, η επιρροή της θρησκείας αφαιρέθηκε από την δημόσια σφαίρα. Η «εκκοσμίκευση» (Baylis et al. 2013: 331) διατεινόταν πως η θρησκεία θα περνούσε μία περίοδο παρακμής τόσο στην κοινωνία όσο και στην επιρροή της στις διεθνείς σχέσεις. Την θέση της θα καταλάμβανε η «επιστήμη και η λογική». (Haynes 2018: 441). Οι νουθεσίες της θρησκείας «θα αντικαθίσταντο από έναν συνδυασμό επιστημών ψυχικής υγείας και εκκοσμηκευμένων κανόνων οι οποίοι θα αποκτούσαν δυναμική μέσω της εποπτείας της τεχνολογίας». (Haynes 2018: 441) Η εν λόγω άποψη εμφορούνταν προφανώς από τις ιστορικές εξελίξεις στην Ευρώπη από το 1648 και εντεύθεν, συνεισφέροντας στο να ειδωθεί η πραγματικότητα κατά αυτόν τον τρόπο. Δεν είχε ληφθεί υπόψη πως η θρησκεία εξακολουθούσε να είναι παρούσα και να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον μη δυτικό κόσμο. Επίσης απεδείχθη στην μεταψυχροπολεμική εποχή, πως η θρησκεία επανερχόταν και πάλι δυναμικά στο προσκήνιο.

Η διαπίστωση πως η θρησκεία είναι παρούσα θα γινόταν αντιληπτή με τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 στις Η.Π.Α. Στην σύγχρονη εποχή, η πλέον χαρακτηριστική μνεία για τον ρόλο και την σημασία του πολιτισμού (της θρησκείας αλλά αποφεύγει να χρησιμοποιήσει την λέξη) αποτελεί το βιβλίο του S.P. Huntington η «Σύγκρουση των Πολιτισμών». Στο εν λόγω βιβλίο ο συγγραφέας κάνει λόγο για τον χωρισμό των κρατών σε 7 – 8 «πολιτισμούς». (Huntington 2011: 56 – 59) οι οποίοι είναι: ο σινικός, ο ιαπωνικός, ο ινδουιστικός, ο ισλαμικός, ο (σλάβο) ορθόδοξος, ο δυτικός, ο λατινοαμερικάνικος και (ενδεχομένως) ο αφρικανικός. (πρβλ. Huntington 2011: 56 – 59). Η παραπάνω θεωρία υποστηρίζει πως η γεωγραφική γειτνίαση αυτών των διακριτών πολιτισμικά περιφερειών εν είδη τεκτονικών πλακών (πρβλ. Heywood 2013: 329), θα

αποτελούσε έναν παράγοντα σύγκρουσής τους. Προκειμένου να υποστηρίξει την παραπάνω του θεωρία, παραθέτει τον πόλεμο του Κόλπου και τον πόλεμο στην Βοσνία για να καταδείξει πως η θρησκεία στην πραγματικότητα είναι σε θέση να αποτελέσει έναν ισχυρό ενοποιητικό παράγοντα πολλών ετερόκλητων εκ πρώτης όψεως ομάδων. Συγκεκριμένα στον πόλεμο στην Βοσνία παρατηρήθηκε η χαρακτηριστική συσπείρωση του μουσουλμανικού στρατοπέδου.

Η μεταβολή κατά την άποψή του στις διεθνείς σχέσεις, έγκειται στην επάνοδο της θρησκείας στο πεδίο. (πρβλ. Huntington 2011: 122) Με την ολοένα και μεγαλύτερη βιομηχανική γιγάντωση της Δύσης να λαμβάνει χώρα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, διατυπώθηκε η άποψη πως την θέση της θρησκείας θα καταλάμβανε η επιστήμη και τα επιτεύγματα αυτής και ο *«οικονομικός και κοινωνικός εκσυγχρονισμός»* (πρβλ. Huntington 2011: 121) που θα όριζαν την ζωή και τις απόψεις των ανθρώπων στο πεδίο της πολιτικής. Τελικά όμως αποδείχθη πως οι ίδιες *«οι διαδικασίες του οικονομικού, πολιτικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού που επεκτάθηκαν σε όλο τον κόσμο το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα»* (Huntington 2011: 124) ήταν αυτές που επανέφεραν τον παράγοντα της θρησκείας στο προσκήνιο. Ο Huntington, ακουμπώντας στα πλαίσια του πολιτικού ρεαλισμού, ισχυρίζεται πως τα κράτη τα οποία έχουν πολιτισμική συγγένεια θα οδηγηθούν εν τέλει στο να συσπειρωθούν μεταξύ τους καθώς *«η κουλτούρα αποτελεί ταυτόχρονα διαχωριστική γραμμή και ενοποιητική δύναμη»*. (Huntington 2011: 27) Στον συλλογισμό του ο Huntington, δανείζεται τα λόγια του Christopher Dawson πως η θρησκεία *«αποτελεί το κεντρικό προσδιοριστικό στοιχείο των πολιτισμών»* (Huntington 2011: 59) και ότι είναι γεννήτορας του κάθε πολιτισμού. Συνεπώς, συνεχίζει ο Dawson, έχοντας την θρησκεία ως βάση του ο κάθε πολιτισμός (πρβλ. Huntington 2011: 59) μορφοποιείται από τις αρχές και τα ιδανικά της και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να διαμορφώνεται ένας κοινός τρόπος βίου. (πρβλ. Γιανναράς 2003: 27) Συγκεκριμένα, ο συλλογισμός του σχετικά με το μέλλον των διεθνών σχέσεων καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η θρησκεία έχει κατά πολύ μεγαλύτερη ισχύ και ικανότητα στο να συσπειρώσει τόσο κρατικές όσο και μη κρατικές οντότητες. Παρέχουν έτσι βοήθεια στους ομοθρήσκους τους εάν παραστεί ανάγκη συγκριτικά με τις πολιτικές οντότητες και προσωπικότητες. Υποστηρίζει προς τούτο, πως οι τοπικές συγκρούσεις σε κάποια μικρά κράτη, είναι πολύ πιθανό να προκαλέσουν την προσοχή των μεγάλων κρατών – πυρήνων των μεγάλων θρησκειών. Πράγμα το οποίο θα έχει σαν αποτέλεσμα την γενίκευση των συγκρούσεων αυτών καθώς τα κράτη – πυρήνες θα συνδράμουν με ποικίλους τρόπους προς τους συγγενείς πολιτισμικά. (πρβλ. Huntington 2011: 27) Ο λόγος θα είναι για να διατηρηθεί στον χάρτη το πολιτισμικό status quo και η προστασία των «συγγενών» από τον «άλλο». Με το τέλος της αντιπαλότητας των δύο διακριτά διαφορετικών ιδεολογιών η επάνοδος της θρησκείας την οποία ο Samuel Huntington παρατηρεί στην δεκαετία του 1990, θα καταλάμβανε και πάλι την θέση της στα διεθνή πράγματα.

Επομένως, ούτως εχόντων των πραγμάτων, υποστηρίζει πως η παγκόσμια πολιτική μεταψυχροπολεμικά, θα διαμορφώνεται επί τη βάση των πολιτισμικών συγγενειών και τα κράτη θα συνάπτουν σχέσεις (πρβλ. Huntington 2011: 159 – 160) με τα κράτη εκείνα με τα οποία μοιράζονται την ίδια θρησκεία. Συνεπώς διακρίνονται για την *«κυρίαρχη στον πολιτισμό»* τους *«κοινή νοηματοδότηση της πραγματικότητας και την συνακόλουθη ιεράρχηση των αναγκών»* τους (Γιανναράς 2003: 28) και όχι επί τη βάση ιδεολογικών και πολιτικών ή οικονομικών διαφορών. Ο Huntington ισχυρίζεται πως οι παραπάνω πολιτισμοί έχουν θεμελιωθεί σε αρχές και *«αξίες που δεν μπορούν να συμβιβαστούν μεταξύ τους»* (Heywood 2013: 824) και για τον λόγο αυτό οι συγκρούσεις τους είναι αναπόφευκτες. Με βάση τους

παραπάνω συλλογισμούς του, υπενθυμίζει πως οι συγκεκριμένες αντιπαραθέσεις θα είναι αυτές που θα αποτελούν πηγή αστάθειας στη διεθνή σκηνή. Ο λόγος είναι ακριβώς γιατί οι πόλεμοι αυτοί έχουν ως στόχο την προάσπιση της «*ταυτότητα των ανθρώπων*» (Huntington 2011: 327) κάτι που είναι πάρα πολύ σημαντικό. Υποστηρίζει πως στην πραγματικότητα οι αντιπαραθέσεις αυτές είναι «*μακρόχρονες*» (Huntington 2011: 327) και συνεπώς πάντοτε θα ελλοχεύει ο κίνδυνος να αρχίσουν νέοι κύκλοι αιματηρών ένοπλων συγκρούσεων στην μεταψυχροπολεμική εποχή. Οι έντονες διαθρησκευτικές αντιπαραθέσεις που λαμβάνουν χώρα «*κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων*» (Huntington 2011: 328) είναι οι συγκρούσεις εκείνες των οποίων το διακύβευμα είναι η κατοχή των ιερών τόπων για τον πολιτισμό ή/και για την θρησκεία των εμπολέμων μερών (πρβλ. Huntington 2011: 328). Οι διαμάχες πληθυσμών διαφορετικής θρησκείας για τον έλεγχο των «*ιερών τόπων*» (Fox & Sandler 2004: 77) κατατάσσονται στα πλέον φλέγοντα ζητήματα στις διεθνείς σχέσεις. Επίσης μεταξύ άλλων κάνει λόγο για την βαθμιαία κατάπτωση του πολιτισμού της Δύσης. (πρβλ. Huntington 2011: 103 – 116) Εικάζει πως παρά το γεγονός του ότι η Δύση για τουλάχιστον τον προσεχή αιώνα θα διατηρήσει την κυριαρχία και την ισχύ της, αναπόφευκτα η διαδικασία της παρακμής της θα «*επιταχυνθεί δραματικά*». (Huntington 2011: 105) Στην ανάλυσή του σχετικά με την επικείμενη αυτή παρακμή, παρουσιάζει κάποιες σημαντικές παραμέτρους που υποδεικνύουν την μείωση της Δύσης στη διεθνή σκηνή έναντι άλλων πολιτισμών. Η μείωση της κυριαρχίας των δυτικών δυνάμεων σε μεγάλες εκτάσεις γης και πληθυσμών (πρβλ. Huntington 2011: 106) σε συνδυασμό με την σταδιακή μείωση του πληθυσμού των δυτικών χωρών (πρβλ. Huntington 2011: 106 – 108) και την σταδιακή οικονομική ανάπτυξη που παρατηρείται στην περιφέρεια της Ασίας (πρβλ. Huntington 2011: 110 – 112) συνεργούν στην επιβεβαίωση των προβλέψεων του. Μεταξύ άλλων εκθέτει την άποψη πως, ακριβώς επειδή η δύναμη της Δύσης μειώνεται είναι επόμενο να παρατηρηθεί και αντίστοιχη μείωση στο γόητρο των δυτικών αξιών και αρχών τις οποίες προσπάθησαν τα δυτικά κράτη μέσω της αποικιοκρατίας να διαδώσουν στον κόσμο. Η αιτία για την παραπάνω αναφερόμενη ως αναμενόμενη πραγματικότητα, κατά την άποψή του είναι το γεγονός του ότι ο πολιτισμός της Δύσης στο εσωτερικό του μαστίζεται από μία πληθώρα προβλημάτων (πρβλ. Huntington 2011: 401) Η αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών υποδηλώνει την ολοένα μειούμενη «*ικανότητά του να απομακρύνει την εσωτερική φθορά*» (Huntington 2011: 399) και κατ'επέκταση την αδυναμία να πείσει τον υπόλοιπο κόσμο πως οι αξίες τις οποίες πρεσβεύει θα πρέπει να υιοθετηθούν και από τους υπόλοιπους πολιτισμούς. Αντί αυτών την θέση τους θα καταλάβει σταδιακά η «*ιθαγενής κουλτούρα*». (Huntington 2011: 116 – 121) Εξαιτίας αυτής της αντιπαράθεσης, εικάζει πως θα υπάρξει στον 21^ο αιώνα η πιθανότητα συγκρούσεων και δυσκολία στην σύναψη συμμαχιών (π.χ. γεωπολιτικών, οικονομικών). Θα στηρίζεται ακριβώς στην πεποίθηση των μη δυτικών χωρών για την διαφορετική τους ταυτότητα και για τα αξιακά τους συστήματα με τα οποία θα θελήσουν να πορευθούν προς τον εκσυγχρονισμό τους και την εδραίωση της οικονομικής τους ισχύος.

Αφιερώνοντας κάποια κεφάλαια προκειμένου να εκθέσει τις δύο σημαντικές τάσεις που είναι η Ισλαμική Αναβίωση (πρβλ. Huntington 2011: 141 – 154) και η δυναμική οικονομική άνοδος της Ασίας και ειδικά της ανερχόμενης δύναμης την Κίνα (πρβλ. Huntington 2011: 295 – 309) η οποία επιχειρεί να καταστήσει τον εαυτό της «*επικρατούσα δύναμη στην ανατολική Ασία*». (Huntington 2011: 296) Και οι δύο αυτές χαρακτηριστικές περιπτώσεις πολιτισμών στοχεύουν να επιτύχουν τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξή τους μέσα από τις επιταγές της θρησκείας τους (Ισλαμικές χώρες) (πρβλ. Huntington 2011: 129) και του τρόπου αντίληψης του κόσμου υπό το πρίσμα του πολιτισμού τους και της θρησκείας τους (Κίνα). (πρβλ. Huntington 2011: 216, 303 & 311)

Εξετάζει την πιθανή εξέλιξη των διακρατικών σχέσεων της Ασίας με την Δύση και ειδικότερα με τις Ηνωμένες Πολιτείες καθώς και με άλλους Πολιτισμούς όπως η Ρωσία, η Ινδία και οι ισλαμικές χώρες. Οι δύο αυτές τάσεις υποθέτει πως θα επιφέρουν μεγάλη αλλαγή στην εξέλιξη των διεθνών τεκταινόμενων, καθώς και υποχώρηση του (εν πολλοίς) δυτικού προσώπου της διεθνούς πολιτικής και ανάδυση της Ασίας ως αντίπαλης περιφέρειας της Δύσης στον τρόπο άσκησης της οικονομικής πολιτικής προεξάρχουσας της Κίνας. Αποτέλεσμα των παραπάνω θα είναι η έντονη αντιπαλότητα της Δύσης με όλο τον υπόλοιπο κόσμο ενώ κατ' εκείνον διαφαίνεται μία πιθανή συσπείρωση του κομφουκιανισμού (Κίνα) και Ισλάμ (ισλαμικών κρατών). (πρβλ. Huntington 2011: 310)

Στο βιβλίο του, αναφέρει κάποια πολύ σημαντικά στοιχεία τα οποία είναι προκλήσεις για την διεθνή κοινότητα. Ένα από τα πιο σημαντικά και επίκαιρα σημεία, είναι αυτό της μετανάστευσης και της ικανότητας των χωρών υποδοχής να αφομοιώσουν τους πολιτιστικά και θρησκευτικά διαφορετικούς πληθυσμούς. (πρβλ. Huntington 2011: 254 – 265 & 344) Το παραπάνω βιβλίο, έχει αρκετά σημεία τα οποία υπενθυμίζουν στους αναγνώστες κάποιες πολύ σημαντικές πτυχές της διεθνούς πολιτικής. Πέτυχε στο να προβλέψει την *«άνοδο του ισλαμιστικού εξτρεισμού, τον ρατσισμό στην Ευρώπη καθώς και τις προσπάθειες κάποιων κρατών στο να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητά τους»* (Podiotis Panagiotis 2020: 7) και την δυναμική που αυτά διαθέτουν για την διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος.

Η πλέον χαρακτηριστική ένδειξη για την επαναφορά του ρόλου της θρησκείας και της δυναμικής της παρουσίας είναι η τρομοκρατία και συγκεκριμένα η ισλαμιστική που εκφράστηκε με τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και τα οποία *«αποτελέσαν καθοριστική στιγμή στην παγκόσμια ιστορία»* (Heywood 2013 : 103). Ο λόγος που η τρομοκρατία έχει καταστήσει επιτακτική την ανάγκη της συμπερίληψης της θρησκείας στην πολιτική είναι ακριβώς διότι έχει αποδειχθεί πως οι ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις ανά τον κόσμο, παρά τις όποιες διαφορές τους ως προς τον τρόπο ερμηνείας της θρησκείας του Ισλάμ και των επιταγών αυτού, το παραχαράσσουν. Το φαινόμενο του θρησκευτικού φονταμενταλισμού είναι ένα *«διακρατικό φαινόμενο»*. (Fox & Sandler 2004: 84) Σε συνδυασμό με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης γίνεται αντιληπτή η δυναμική του καθώς και η επιρροή που επιδιώκει να αποκτήσει στο διεθνές στερέωμα. Επομένως, η αντιμετώπιση της ριζοσπαστικοποίησης μερίδας ατόμων που ανήκουν στην θρησκεία του Ισλάμ ή παρουσιάζονται ως φίλα προσκείμενοι προς την ακραία πολεμική ρητορική, καθίσταται μείζον ζήτημα. Η πυροδότηση αυτή νέων τρομοκρατικών χτυπημάτων στις δυτικές κοινωνίες, υποδεικνύουν τη θέση του Huntington προς την ήδη υφιστάμενη αντιπαράθεση των ισλαμικών κρατών ενάντια στον πολιτισμό της Δύσης.

Με την ολοένα και αυξανόμενη μετανάστευση ανθρώπων μη δυτικής προέλευσης έχει ήδη προκληθεί (την εποχή που γράφτηκε το βιβλίο) η έντονη αντίδραση στο εσωτερικό των δυτικών κρατών ως ένα εκ των κορυφαίων ζητημάτων τόσο της εθνικής όσο και της παγκόσμιας ασφάλειας. Επίσης υπενθυμίζεται πως αρκετά ζητήματα που αφορούν την ειρηνική συνύπαρξη ανθρώπων διαφορετικών κοινωνικών, πολιτιστικών και θρησκευτικών υποβάθρων σε μία κοινωνία εξακολουθούν να παραμένουν άλυτα και αποτέλεσμα αυτού είναι η διαιώνιση στερεοτύπων καθώς και η εσφαλμένη αντίληψη και προκατάληψη για τον «άλλο». Η δυναμική των μεγάλων προσφυγικών ροών και συνεπακόλουθα ο βαθμός αφομοίωσης των πληθυσμών αυτών στις χώρες υποδοχής επίσης αποτελεί μία μεγάλη πρόκληση για τα κράτη στον 21^ο αιώνα αφού έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζεται η ευελιξία των κυβερνήσεων στην αναπροσαρμογή των πολιτικών τους.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η αλληλεξάρτηση των κρατών έχει γίνει ακόμα πιο έντονη και είναι επιτακτική η ανάγκη της διασφάλισης της διακρατικής ασφάλειας έναντι διεθνών προβλημάτων (διεθνής τρομοκρατία, εμπόριο όπλων, ναρκωτικών, κ.α). Σε κάθε περίπτωση, οι μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών *«μη δυτικής προέλευσης»* (πρβλ. Huntington 2011: 256) έχουν οδηγήσει σταδιακά – ιδιαίτερα τις ευρωπαϊκές χώρες – προς την ανάδειξη του εθνικισμού (πρβλ. Huntington 2011: 257 – 258) Συνεπακόλουθα υπάρχει ο φόβος πως οι νέοι αυτοί πληθυσμοί και ειδικότερα οι μουσουλμανικοί δεν είναι σε θέση και δεν επιδιώκουν να αφομοιωθούν στις κοινωνίες τους. (Huntington 2011: 257 & 344) Η κατάσταση αυτή μαρτυρεί την δυσκολία των δυτικών κοινωνιών να μπορέσουν να μεταβούν σε μία πραγματικά πολυπολιτισμική και πλουραλιστική πραγματικότητα. Αδυνατούν να εφεύρουν πολιτικές ικανές να προσφέρουν μία αρμονική κοινωνική συνύπαρξη όλων αυτών των ανθρώπων διαφορετικών πολιτιστικών και θρησκευτικών υποβάθρων.

Ωστόσο, υπάρχουν και πολλά σημεία για τα οποία του έχει ασκηθεί κριτική. Δεν κάνει ξεκάθαρη αναφορά στον όρο θρησκεία, αλλά αντίθετα *«έθαψε την θρησκευτική διάσταση αυτού του επιχειρήματος στον όρο «πολιτισμός»»*. (Haynes 2018: 464) Πρώτα απ' όλα στην θεωρία του, υποστηρίζει πως βλέπει τους πολιτισμούς ως συμπαγείς και ομοιόμορφες οντότητες. Εάν εστιάσουμε περισσότερο θα διαπιστώσουμε πως υπάρχουν πολλές διαφορές σε μία «πολιτισμική περιφέρεια» και συνθέτουν ένα μωσαϊκό παρά μία συμπαγή κα ομοιογενή εικόνα. Αυτό κατ' επέκταση σημαίνει πως οι άνθρωποι (τόσο οι θεράποντες της πολιτικής όσο και η κοινή γνώμη) *«έχουν»* επίσης *«σύνθετες κοσμοθεωρίες οι οποίες έχουν διαμορφωθεί ως αποτέλεσμα της επίδρασης πολλών παραγόντων»*. (Haynes 2018: 450). Συνεπώς δεν είναι απορίας άξιο το γεγονός ότι κράτη με τελείως διαφορετικούς πολιτισμούς και θρησκείες συνάπτουν οικονομικές σχέσεις. (πρβλ. Podiotis 24/04/2020: 6) Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Κίνας με χώρες της Αφρικής (Benabdallah, Foreign Affairs 27/12/2021) η οποία έχει επενδύσει *«στην καλλιέργεια πολιτικών, εκπαιδευτικών, και θεσμικών σχέσεων με ηγέτες και πολίτες σχεδόν όλων των αφρικανικών χωρών με τις οποίες έχει διπλωματικές σχέσεις»*. (Benabdallah, Foreign Affairs 27/12/2021)

Κατά την εποχή που γράφτηκε το παραπάνω βιβλίο, με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, τα κράτη του Ανατολικού Μπλοκ θέλησαν να ξαναβρούν την εθνική τους ταυτότητα και τις αξίες τους επιστρέφοντας στην θρησκεία. (πρβλ. Effendi, Pakistani Institute of International Affairs 2001). Ο Huntington ισχυρίζεται πως *«τα πολιτικά και οικονομικά θεμέλια δύναται να προκαλέσουν συγκρουσιακές καταστάσεις ενδεδυμένα τον πολιτισμικό μανδύα»* (Effendi, Pakistani Institute of International Affairs 2001: 2 - 3). Σαφώς δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως σήμερα υπάρχουν θρησκευτικές και εθνικές ταυτότητες που να βρίσκονται σε *«λανθάνουσα κατάσταση»*. (Huntington 2011: 341) Επίσης δεν μπορούμε να ισχυριστούμε πως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου *«δημιούργησε καινούργιες ταυτότητες»*. (Huntington 2011: 166) καθώς αυτές οι θρησκευτικές και εθνικές ταυτότητες που αναβίωσαν την δεκαετία του 90', προϋπήρχαν της ιδεολογικής διαμάχης μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης. Μάλλον σε λανθάνουσα κατάσταση βρίσκεται *«θυμός»* η *«οικουμενική πλευρά της ανθρώπινης προσωπικότητας που ποθεί αναγνώριση»*. (Fukuyama 2018: 79) Αυτό είναι πολύ πιο έντονο αναφορικά με την κατάσταση που επικρατεί εντός των κοινωνιών της Μέσης Ανατολής. Η μη αναγνώριση πολιτικών δικαιωμάτων μεγάλης μερίδας πολιτών από μία μικρή μερίδα πολιτών με κύρος μπορεί να δημιουργήσει ιδιαίτερα επικίνδυνες φυγόκεντρες δυνάμεις. Επίσης όπως αναφέρει και ο Andrew Heywood ο τρόπος με τον οποίο ο Huntington βλέπει τους πολιτισμούς ως *«τεκτονικές πλάκες»* (Heywood 2013: 329) και συνεπώς *«σταθεροί, ομοιογενείς και*

περιχαρακωμένοι, εμφανώς διαφορετικοί ο ένας από τον άλλο» (Heywood 2013: 824) είναι εσφαλμένος διότι στην πραγματικότητα οι πολιτισμοί αλληλεπιδρούν με ποικίλους τρόπους μεταξύ τους και είναι πιο «ανοικτοί σε εξωτερικές επιρροές». (Heywood 2013: 824) Επιπλέον δεν λαμβάνει σοβαρά υπόψη, είναι την «οικονομική αλληλεξάρτηση» (Podiotis 2020: 6) των κρατών όπως αυτή διαμορφώνεται στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Σε συνάρτηση με το αμέσως προηγούμενο σφάλμα, είναι γνωστό πως παρατηρείται μία έντονη αλληλεπίδραση λαών, ιδεών, κεφαλαίων. Η εξέλιξη στον τομέα της τεχνολογίας μέσω του Internet, των μεταφορών και των επικοινωνιών σχεδόν μηδενίζει τον χρόνο και τις μεγάλες αποστάσεις και καθιστούν δύσκολη την απομόνωση και την περιχαράκωση των πολιτισμών. Τα κράτη απεδείχθη τελικά πως προσδοκούν να συνάψουν γεωπολιτικές συμμαχίες, να ενταχθούν σε οικονομικούς και όχι μόνο διεθνείς οργανισμούς. Κάτι που υποδηλώνει πως αντιμετωπίζουν «συλλογικά διλήμματα» (Heywood 2013: 46) για ζητήματα των οποίων η διευθέτηση δεν είναι εφικτό να αντιμετωπιστεί μεμονωμένα.

Μία άλλη πτυχή που αποδεικνύεται εσφαλμένη είναι η άποψη της άρνησης συμμετοχής ιδίως του αραβικού και μουσουλμανικού κόσμου στις διαδικασίες εκμοντερνισμού. Πράγματι, κάποιες αξίες της Δύσης δεν χαίρουν εκτίμησης από την πλευρά των κοινωνιών της Μέσης Ανατολής. Ωστόσο στην πραγματικότητα οι ισλαμικές κοινωνίες θέλουν να επιτύχουν στο να εκμοντερνιστούν και τα ολοκληρωτικά καθεστώτα στις χώρες αυτές «εναντιώνονται» (Podiotis, (25/04/2020) : 6) στο να ανταποκριθούν στο αίτημα αυτό των κοινωνιών τους. «Η συνήθης αποτυχία των ελίτ να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν κοινωνικώς ωφέλιμες πολιτικές» (Dekmejian 2007: 63) με τις οποίες θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν το ανθρώπινο και πλούτο παραγωγικό δυναμικό των χωρών τους, έχει οδηγήσει τις κοινωνίες αυτές σε μία ιδιαίτερα αποπνικτική κατάσταση.

Η άποψη πως οι μουσουλμανικές κοινωνίες διατίθενται φίλα προσκείμενες προς την ακραία εκδοχή του Ισλάμ όπως αυτή εκφράζεται από τις φονταμενταλιστικές οργανώσεις, είναι επίσης εσφαλμένη. (πρβλ. Podiotis 25/04/2020). Η εκδοχή αυτή του Ισλάμ, και συγκεκριμένα ο όρος που αποδίδουν στην έννοια του «τζιχάντ» (Haynes 2018: 170) δηλαδή του πνευματικού αγώνα του πιστού, έχει διαστρεβλωθεί από τους φονταμενταλιστές. Επιπλέον, αν ανατρέξουμε στην ιστορία, θα διαπιστώσουμε πως στην περιοχή της Μέσης Ανατολής συντελέστηκε «μία σπάνια πολιτιστική δραστηριότητα και δημιουργία ενός δυναμικού πολιτισμού». (Γιαννουλάτος 2006: 321). Παρά το γεγονός ότι οι εξτρεμιστές αποτελούν το αντίπαλο δέος των απολυταρχικών «καθεστώτα φρούρια» (Huntington 2011: 149) η συντριπτική πλειοψηφία των μουσουλμάνων δεν συμμερίζεται την άποψή τους για το Ισλάμ. Και αυτό γιατί ο «ισλαμισμός και ιδιαίτερα η εκδοχή του ιερού πολέμου» είναι «ένα διεστραμμένο παρακλάδι του ορθόδοξου Ισλάμ που δεν θεμελιώνεται στις παραδοσιακές ισλαμικές αξίες και στον ισλαμικό πολιτισμό». (Heywood 2013: 494). Μολονότι οι φονταμενταλιστές αποδεικνύονται ιδιαίτερα επιδέξιοι στο να στηλιτεύουν τα καθεστώτα και την αποτυχία αυτών να επιφέρουν ριζικές αλλαγές, οι πολίτες επιδιώκουν να επιτύχουν τον εκμοντερνισμό (πρβλ. Podiotis, 25/04/2020) με τον δικό τους τρόπο. Προς τούτο συναινεί και ο A. Heywood καθώς υποστηρίζει πως δεν υπάρχουν ενδείξεις οι οποίες να πιστοποιούν πως οι μουσουλμανικοί λαοί διάκινται εχθρικά προς το σύνολο των δυτικών αξιών (πρβλ. Heywood 2013: 494) όπως είναι η «τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κράτος δικαίου και η δημοκρατία». (Heywood 2013: 494) Το αποικιοκρατικό παρελθόν των κρατών της Μέσης Ανατολής το οποίο είναι σχετικά πρόσφατο, εντείνει την χαρακτηριστική στις διεθνείς σχέσεις αντιπαράθεση της Δύσης και του Ισλάμ. Ο τρόπος με τον οποίο θα κατορθώσουν να υιοθετήσουν τις παραπάνω αξίες της Δύσης και σε ποιο βαθμό, είναι μία διαδικασία που θα

πρέπει μόνοι τους να διεξάγουν. Όπως αναφέρει στην κριτική της η Yahya Alshamy, η Δύση θα πρέπει να δώσει την δυνατότητα στις μη δυτικές χώρες να κρίνουν ποιες από τις αξίες της μπορούν να τους προσφέρουν ωφέλεια για τις ίδιες και κατόπιν των ζυμώσεων που θα παρατηρηθούν αναλόγως να τις υιοθετήσουν. (πρβλ. Alshamy, The Independent Review, 2022) Η δημοκρατία, η έννοια της κοινωνίας των πολιτών δεν έχουν αναπτυχθεί σε αυτές τις κοινωνίες. Εάν επιτραπεί κάτι τέτοιο, τότε θα είμαστε σε θέση να προσεγγίσουμε κάποιες από τις πτυχές των διεθνών ζητημάτων.

Οι προβλέψεις του Huntington αναφορικά με την μείωση των «μαχητών, των πολεμιστών και των μεταναστών» (Huntington 2011: 155) αποδεικνύονται εσφαλμένες. Δεν υπάρχει κάποια πειστική απάντηση πως οι ενδοθηρησκευτικές συγκρούσεις εντός των κοινωνιών της Μέσης Ανατολής έχουν ελαττωθεί. Αντιθέτως, στην σημερινή εποχή η εκτίμηση της κατάστασης καθίσταται ακόμα πιο δύσκολη δοθείσης της εξέλιξης της τεχνολογίας και της πρόσβασης του Internet σε περισσότερους ανθρώπους και σε άλλα μέρη του κόσμου. Είναι γνωστό πως οι φονταμενταλιστικές οργανώσεις επιστρατεύουν όλα τα διαθέσιμα μέσα της εποχής για ριζοσπαστικοποίηση μέσω του Internet (πρβλ. Bouchard et al 2015: 109) ενώ αποδεικνύονται ιδιαίτερα ικανές στην διάδοση του μηνύματός τους ανάλογα με το στοχευόμενο ακροατήριο. Υπάρχει «ένας αυξημένος αριθμός ιστοσελίδων οι οποίες περιέχουν υλικό ειδικά για γυναίκες ή εφήβους, υπονοώντας την επιθυμία τους για διεύρυνση και στρατολόγηση μέσα από νέα ακροατήρια». (Bouchard et al. 2015: 113) Ένας επιπλέον παράγοντας που θολώνει την εκτίμηση είναι το γεγονός της άγνοιας των υπηρεσιών ασφαλείας για το κατά πόσον είναι επιτυχημένη η ριζοσπαστικοποίηση και η οποία να μεταφράζεται σε νέα μέλη των τρομοκρατικών οργανώσεων. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός του ότι «δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο προφίλ για τον τρομοκράτη» (Bjorgo 2005: 16 & πρβλ. Silke 2003: 33- 34) Επίσης δεν είναι απολύτως βέβαιο πως παράγοντες όπως η «φτώχεια», η «ανεργία», η «κατανομή του εισοδήματος», η «ανεργία» ή ακόμα και η «πολιτική ασυμμετρία/έλλειψη δημοκρατικής ελευθερίας» (Noonan & Nadkarni 2016: 199 - 201) μπορούν ως ένα βαθμό να υποδείξουν κάποιες αιτίες. Ούτε είναι απολύτως βέβαιο πως διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο για την προσχώρηση ατόμων σε τρομοκρατικές φονταμενταλιστικές οργανώσεις. (πρβλ. Bouchard 2015: 16) Συνεπώς, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το παραπάνω φαινόμενο, θα πρέπει να μελετηθεί σοβαρά η θρησκεία του Ισλάμ ούτως ώστε να εντοπίζονται εγκαίρως οι διαστρεβλωμένες έννοιες. Προς τον σκοπό αυτό, μπορούν να συνδράμουν και οι κληρικοί μουσουλμάνοι οι οποίοι είναι και πιο προσφιλείς στο μουσουλμανικό κοινό και λόγω της ιδιότητάς τους απολαμβάνουν τον σεβασμό τους.

Επίσης, ο Huntington στο 6^ο κεφάλαιο, αναφέρει πως η κοινή πολιτισμική ταυτότητα θα αποτελεί τον καταλυτικό εκείνο παράγοντα ο οποίος μπορεί να προσφέρει τον θεμέλιο λίθο για την – μεταξύ άλλων – οικονομική συνεργασία. (πρβλ. Huntington 2011: 166 – 172) Ο λόγος είναι διότι «η συνεργασία βασίζεται στην εμπιστοσύνη και η εμπιστοσύνη απορρέει ευκολότερα από τις κοινές αξίες και την κοινή κουλτούρα». (Huntington 2011: 167). Ωστόσο, οι αναγνώστες θα διαπιστώσουν κάποιες αντιθέσεις στα λεγόμενά του. Συγκεκριμένα, εντοπίζεται μία προβληματική περίπτωση αναφορικά με το Μεξικό. Στο Κεφάλαιο 6 στο οποίο ο συγγραφέας κάνει λόγο για τις περιφερειακές οικονομικές ενώσεις, αναφέρει πως οι Η.Π.Α και ο Καναδάς θέλουν να «ενσωματώσουν το Μεξικό στην NAFTA». Η ενσωμάτωση αυτή θα καταστεί επιτυχής εφόσον το Μεξικό κατορθώσει να «επαναπροσδιοριστεί πολιτισμικά από λατινοαμερικανική σε βορειοαμερικανική χώρα» (Huntington 2011: 162). Σε κατοπινό κεφάλαιο και συγκεκριμένα στο 8^ο Κεφάλαιο, εκθέτει μεταξύ άλλων το ζήτημα

της μετανάστευσης, και αναφέρεται στην μετανάστευση Μεξικανών στις Η.Π.Α και στην ικανότητα αυτών να αφομοιωθούν στην χώρα υποδοχής. (πρβλ. Huntington 2011: 265) Εικάζει πως με την ραγδαία «μεξικάνικη οικονομική ανάπτυξη» (Huntington 2011: 265) ελλοχεύει ο κίνδυνος μελλοντικής σύγκρουσης μεταξύ Η.Π.Α και Μεξικού για παλαιές εδαφικές προσαρτήσεις από την πλευρά των πρώτων. Επίσης εάν ο συγγραφέας δέχεται πως η ανάμειξη των Ηνωμένων Πολιτειών στον πόλεμο της Βοσνίας δεν έγινε με πολιτικά κριτήρια αλλά επί τη βάση μίας «μάλλον προσεκτικά μελετημένη πολιτισμική *realpolitik*» (Huntington 2011: 380) υπέρ των Βοσνίων, τότε αναιρεί το επιχείρημά του και δέχεται πως οι λόγοι είναι πολιτικοί και όχι πολιτισμικοί. Το ίδιο θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς και για την περίπτωση του προσεταιρισμού του Μεξικού σε μία οικονομική ένωση προς διασφάλιση της ασφάλειας των Η.Π.Α επί τη βάση της οικονομικής αλληλεξάρτησης που χαρακτηρίζει την σύγχρονη εποχή.

Τα γεγονότα που έλαβαν χώρα τα πρώτα είκοσι χρόνια του νέου αιώνα, ιδιαίτερα τα τρομοκρατικά χτυπήματα από ισλαμιστές φονταμενταλιστές στις δυτικές χώρες, υπενθυμίζουν τον ρόλο που διαδραματίζει η θρησκεία στις διεθνείς σχέσεις. Βέβαια δεν άπτονται όλα τα ζητήματα στην πολιτική της θρησκείας, όμως η συνεισφορά της σε πολλά από τα θέματα που ταλανίζουν το διεθνές σύστημα είναι πολύτιμη. Μέσα σε αυτά τα χρόνια, διαφαίνεται πως ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αντιληπτός τόσο ο κίνδυνος όσο και ο τρόπος με τον οποίο θα πρέπει αυτός να αντιμετωπιστεί, διαφέρει σημαντικά μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών και των Η.Π.Α. Ο λόγος που κάτι τέτοιο μπορεί να διαπιστώσουν οι ερευνητές αλλά και όσοι ενδιαφέρονται γύρω από το θέμα, είναι πως η αντιμετώπιση της θρησκείας στην Ευρώπη αποτελεί μία καθαρά προσωπική υπόθεση η οποία είτε γνωστοποιείται ελάχιστα έως καθόλου, ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες τα θρησκευτικά πιστεύω εξακολουθούν να ακούγονται στην δημόσια σφαίρα. Ένας επιπλέον λόγος είναι το γεγονός ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ένας λαός που διακρίνεται από ένα έντονο θρησκευτικό, γλωσσικό καθώς και εθνικό μωσαϊκό, μία «χώρα μεταναστών» (Huntington 2016 : 259) Ουσιαστικά έχει διαμορφώσει με την πάροδο του χρόνου την δική του ιδιαίτερη ταυτότητα και κατ' επέκταση έχει θεσπίσει «*ιδιαίτερα επιτυχημένες διαδικασίες για την ενσωμάτωση των νεοφερμένων*». (Huntington 2016 : 259) Αντίθετα οι ευρωπαϊκές χώρες, μολονότι έχουν δεχθεί και αυτές διάφορες πολιτιστικές, γλωσσικές και θρησκευτικές επιδράσεις, εντούτοις έχουν μία πιο σταθερή ταυτότητα. (πρβλ. Huntington 2011: 256 – 263). Ο τρόπος αντιμετώπισης αλλά και αντίληψης του κινδύνου δύναται να μετουσιωθεί και σε αντίστοιχες πολιτικές.

Ο Huntington ωστόσο επικεντρώνεται περισσότερο στην αλληλεπίδραση των δυτικών με τους μουσουλμάνους. Η παραπάνω αντίδραση της Δύσης με το Ισλάμ σε συνδυασμό με την παρατηρούμενη αναζωπύρωση του ρόλου της θρησκείας στην πολιτική, του υποδεικνύει πως στο μέλλον ενδέχεται να υπάρχει έντονη αντιπαράθεση του δυτικού πολιτισμού με τον ισλαμικό. Χαρακτηριστικά στο βιβλίο αναφέρει πως «ο αντίπαλος της Δύσης δεν είναι ο ισλαμιστικός φονταμενταλισμός αλλά το ίδιο το Ισλάμ». (Huntington 1996: 217 – 218) Επίσης ένα πολύ μεγάλο σφάλμα αποτελεί η κατά τον Huntington διαχωριστική γραμμή που οριοθετείται στο χάρτη όσον αφορά την Ευρώπη. Συγκεκριμένα, ο Huntington υποστηρίζει πως ο δυτικός πολιτισμός απαρτίζεται από κράτη που είναι καθολικά και προτεσταντικά. Αντίθετα η Ανατολική Ευρώπη και συγκεκριμένα τα ορθόδοξα κράτη ανήκουν σε άλλο πολιτισμό συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας δεν εντάσσονται στην Δύση. Στη ανάλυσή του, υποστηρίζει πως επειδή η εκκλησιαστική παράδοση της Ορθοδοξίας είναι διαφορετική από αυτήν της δυτικής θεωρεί πως δεν αποτελεί μέρος της. (πρβλ. Γιανναράς

2003: 136) Αναφέρει πως τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν την ταυτότητα του δυτικού πολιτισμού είναι τα εξής: πέραν του ρωμαιοκαθολικισμού και του προτεσταντισμού (Huntington 1996: 69 - 72), η «κλασική κληρονομιά», οι «ευρωπαϊκές γλώσσες», ο «χωρισμός της πνευματικής και της κοσμικής εξουσίας», το «κράτος δικαίου», ο «κοινωνικός πλουραλισμός» τα «αντιπροσωπευτικά σώματα» και τέλος ο «ατομικισμός». (Huntington 2011: 87 – 90) Σύμφωνα με την κριτική που ασκεί προς τούτο το σημείο ο Χ. Γιανναράς αναφέρεται πως ο Huntington θεωρεί πως «η αρχαιοελληνική κληρονομιά της Ελλάδας δεν της ανήκει» (Γιανναράς 2003: 136) ακριβώς επειδή δεν είναι ούτε καθολική ούτε προτεσταντική. Ο Huntington δεν αναγνωρίζει την Ελλάδα ως «δυτική χώρα» αλλά ότι είναι «ένας ξένος». (Huntington 1996: 162) και ότι «η εκκλησιαστική Ορθοδοξία [...] είναι αντίπαλος του πολιτισμού της Δύσης». (Γιανναράς 2003: 136) Παρά το γεγονός του ότι αναγνωρίζει πως η Ελλάδα είναι ο γεννήτορας της κλασικής κληρονομιάς, (πρβλ. Huntington 1996: 162) ο εν λόγω ισχυρισμός πως δεν ασπάζεται τις αξίες του παρελθόντος της είναι ιδιαίτερα ακραίος. Κατ' επέκταση, εάν επιχειρηθεί να αναλυθεί η παραπάνω θεωρία του περί της σύγκρουσης των πολιτισμών, θα διαπιστώσει κανείς πως ο πλουραλισμός που πρεσβεύει η Δύση δηλαδή την συνύπαρξη ανθρώπων με διαφορετικό θρησκευτικό, μορφωτικό, οικονομικό υπόβαθρο δεν θα είναι εφικτό να υλοποιηθεί. Η ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων με διαφορετικό υπόβαθρο αποτελεί ένα κομβικό ζητούμενο στις δυτικές κοινωνίες στην σύγχρονη εποχή. Η Δημοκρατία πρεσβεύει τον εποικοδομητικό διάλογο και προτρέπει να αναπτυχθεί αυτή η αλληλεπίδραση σε βάθος. Με το πέρασ του χρόνου, είναι εφικτό να οδηγήσει σε ζύμωση των κατάλληλων συνθηκών για την ειρηνική συνύπαρξη ανθρώπων σε μία κοινωνία που φέρουν πολλές διαφορές μεταξύ τους. Συνεπώς η απόδοση χαρακτηρισμών προς την όποια θρησκευτική ομάδα, δυναμιτίζει αυτήν την συνύπαρξη πόσο μάλλον τον διάλογο.

Η σύγκρουση Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για το Ναγκόρνο – Καραμπάχ είναι άλλο ένα σημείο στο οποίο ο Huntington αστοχεί. Στην πραγματικότητα, «το Ιράν δεν συμπαράτάχτηκε στο σιιτικό Αζερμπαϊτζάν, αλλά στην Αρμενία που είναι Ορθόδοξο Χριστιανικό κράτος». (Alshamy 2022: 2) κάτι που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την άποψη του Huntington πως «τα εμπλεκόμενα μέρη μπορούν να προσδοκούν σημαντική βοήθεια μόνο από τον πολιτισμικά «συγγενή» τους χώρο» (Huntington 2011: 349) Συνεχίζοντας περαιτέρω την κριτική της η Alshamy, υποστηρίζει αντίθετα από την άποψη του Huntington πως οι διαφορές που έχουν οι πολιτισμοί μεταξύ τους θα αποτελούν αιτία για τις μελλοντικές συγκρούσεις, «η πλουραλιστική σκοπιά είναι η σκοπιά εκείνη που αναγνωρίζει πως «οι ειρηνικές σχέσεις μεταξύ πολιτισμών και εθνών είναι βιώσιμες». (Alshamy, The Independent Review 2022 : 3) Υπό αυτό το πρίσμα θα είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε πως «η ποικιλία των κουλтурών και των πολιτισμών μπορούν να ωφεληθούν τα άτομα σε όλους τους πολιτισμούς». (Alshamy, The Independent Review 2022 : 4) Μεταξύ άλλων αναφέρει πως μέσω του «πολιτισμικού πειραματισμού» (Alshamy, The Independent Review 2022: 4) όλοι οι πολιτισμοί ερχόμενοι σε αλληλεπίδραση με διαφορετικές πρακτικές, αξίες και ήθη γνωρίζουν σε βάθος και είναι σε θέση μία τέτοια ««ανοικτή κοινωνία» να «προσλαμβάνει συνεχώς και αφομοιώνει στοιχεία και επιτεύγματα πολιτισμού που δεν τα παρήγαγε η ίδια αλλά ικανοποιούν αποτελεσματικά και τις δικές της ανάγκες». (Γιανναράς 2003: 32) Εικάζει πως το ίδιο είναι εφικτό να συμβεί μόνο εάν αφεθούν οι μη δυτικές κοινωνίες να αναπτύξουν με το πέρασ του χρόνου (πρβλ. Alshamy, The Independent Review 2022) εκείνες τις αξίες και αρχές που έχει να προσφέρει η Δύση ως πολιτισμός. Καταλήγει πως αναπόφευκτα «η διεθνής σφαίρα είναι ένα περιβάλλον για πολιτιστική μάθηση καθώς και έμπνευσης για το ποιους κανόνες θα επιλέξουμε να ακολουθήσουμε και ποιους όχι». (Alshamy, The Independent Review 2022: 4)

Η σκοπιά θέασης των πραγμάτων που προσφέρει η θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού, διακρίνει πως εφόσον τα κράτη πάντοτε θα επιδιώκουν την ισχύ, την ίδια στιγμή θα τίθενται επί τάπητος και πολλά ζητήματα ασφάλειας τα οποία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης δεν είναι εφικτό να τα αντιμετωπίσουν κατά μόνας. Έχοντας υπόψη την πεποίθησή της παραπάνω θεωρίας πως την ανθρώπινη φύση χαρακτηρίζουν αρνητικά στοιχεία τα οποία είναι υπεύθυνα (εν πολλοίς) για την πυροδότηση των συγκρούσεων, καλεί την ίδια στιγμή να τεθούν πραγματιστικές λύσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Αναπόφευκτα οι λύσεις που θα δοθούν θα πρέπει να γίνουν με την συνδρομή της διακρατικής συνεργασίας. Ακριβώς επειδή υπάρχουν σημαντικές ετερογένειες από περιοχή σε περιοχή, θα πρέπει με την συνδρομή και άλλων απόψεων (άλλων κρατών) να υπάρξουν τρόποι τινά δικλίδες ασφαλείας προκειμένου να υπάρχει μεγαλύτερη ευελιξία στην αντίδραση των κρατών να ανταπεξέλθουν σε μία κρίση. Η ευελιξία και η έγκαιρη αντιμετώπιση ενός διεθνούς ζητήματος καθίσταται μία εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση καθώς δεν μπορούν τα κράτη να έχουν μία αρκετά καθαρή εικόνα για την περιοχή στην οποία εμφανίζεται. Ιδίως εάν πρόκειται για σύγκρουση. Ένα συμβάν που λαμβάνει χώρα σε ένα μέρος του κόσμου είναι πολύ πιο εύκολο πλέον να επηρεάσει άλλα γεγονότα σε άλλα μέρη του κόσμου και αντιστρόφως. (πρβλ. Baylis et al. 2013: 652) Η εγχώρια και διεθνής ασφάλεια είναι πλέον στην κορυφή της ατζέντας των κυβερνήσεων. Η ισλαμιστική τρομοκρατία είναι ο εχθρός της Δύσης και όχι το Ισλάμ. Οι διάφορες ασύμμετρες απειλές διακλαδώνονται και ως εκ τούτου τα προβλήματα που αυτές προκαλούν μετατρέπονται σε Λερναία Ύδρα που ξεπερνούν κατά πολύ τις δυνάμεις των κρατών. Ο Tariq Ali με το βιβλίο του «Η Σύγκρουση των Φονταμενταλιστών», εκθέτει τις συγκρούσεις σε διάφορα μέρη του κόσμου όπως στο Ιράκ, στο Αφγανιστάν και παρουσιάζει μεταξύ άλλων την πολυσχιδή εικόνα της Μέσης Ανατολής και του Ισλάμ. Εκθέτει επίσης και μία πολύ σημαντική πτυχή: αυτή του πως οι φονταμενταλιστικές οργανώσεις κατάφεραν να αναρριχηθούν στην πολιτική σκηνή καθώς και στην απόκτηση του κοινού τους. (Tariq, 2003). Παραθέτει επίσης μέσα από διάφορες συνεντεύξεις μία ματιά από την οπτική σκοπιά των ανθρώπων αναφορικά με το τι συμβαίνει στις κοινωνίες αυτές και την άποψη των ανθρώπων αυτών σχετικά με την θρησκεία και την απέχθειά τους προς τα απολυταρχικά καθεστώτα των χωρών τους.

Η θεωρία του Huntington έχαιρε ευρείας κριτικής. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει τις πρόσφατες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στην μεταψυχροπολεμική εποχή είναι πολύ προβληματικός. Σε μία εποχή όπου η πληροφορία και η έγκαιρη ενημέρωση χαρακτηρίζεται από απίστευτη ταχύτητα, διαπιστώνεται πως στην πραγματικότητα επικρατεί το εξής παράδοξο: υπάρχει ελάχιστη επαφή των λαών. Η γνώση του «άλλου» είναι μία διαδικασία που έχει προκύψει από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Τα διάφορα προβλήματα που καλούνται τα κράτη να αντιμετωπίσουν, τα αναγκάζουν να προσφύγουν στην συλλογική διακρατική αντιμετώπισή τους. Σε αυτό ακριβώς το σημείο είναι που ξεκινούν οι συγκρούσεις. Αυτό με την σειρά του, οδηγεί στο να εντοπίσουμε τις αιτίες για τις οποίες οι απόψεις δίστανται. Καταλήγουμε μεταξύ άλλων στην κουλτούρα των εμπλεκόμενων μερών. Η θρησκεία αποτελεί τον κύριο διαμορφωτή του κάθε πολιτισμού και έχει σε πολύ μεγάλο βαθμό προσφέρει μία νοηματοδότηση για τον κόσμο όπου διαμορφώνεται ένας «κοινός τόπος του βίου» (Γιανναράς 2003: 27) Από αυτήν εκπορεύονται κάποια «κριτήρια» για την «ιεράρχηση των αναγκών» (Γιανναράς 2003:28) και στη συνέχεια με την συνδρομή και άλλων παραγόντων (ιστορικών, κοινωνικών, οικονομικών κ.α) διαμορφώνεται μία ξεχωριστή ταυτότητα. Επομένως, καλούμαστε να δούμε σε βάθος τις αξίες και τις αρχές του «άλλου». Όλοι οι πολιτισμοί είναι διαφορετικοί. Η θρησκεία είναι και αυτή μεταξύ των αξιών που μπορούν να συνεισφέρουν στην καλύτερη κατανόηση των άλλων

πολιτισμών. Η έντονη αλληλεπίδραση των κρατών δημιουργεί ευκαιρίες και ταυτοχρόνως εντάσεις. Τα κράτη συνήθως παίρνουν αποφάσεις βασισμένα στην εκτίμηση κόστους – οφέλους. Κατά τους ρεαλιστές, κάνουν την επιλογή των «*σχετικών οφελών*». (Baylis et al. 2013: 327) Υπάρχουν όμως και οι συνισταμένες εκείνες που μέχρι σήμερα δεν χαίρουν ιδιαίτερης προσοχής. Όπως είναι η μετά - αποικιοκρατία και φυσικά η θρησκεία. Το κύριο στοιχείο στο οποίο επικεντρώνονται οι Διεθνείς Σχέσεις είναι ο πόλεμος.

Η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων μπορεί να επεκταθεί και σε άλλες πτυχές του ανθρωπίνου γένους και ειδικότερα η θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού καθώς τείνει να προσεγγίζει τα πράγματα και τις δυναμικές τους με πιο εμβριθή ματιά. Διευρύνοντας επομένως την εμβέλειά του θα είναι σε θέση να αποκτήσει έναν βαθμό προβλεπτικότητα και η συμπερίληψη του παράγοντα της θρησκείας θα είναι σε θέση να δώσει μία «*πλήρη ερμηνεία*» (Haynes 2018: 439) για την εξέλιξη διαφόρων τεκταινόμενων.

Η Δύση αντιλήφθηκε την παρουσία της θρησκείας με τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001. Έγινε αντιληπτό αρχικά ως θέμα ασφάλειας εγχώριας αλλά και διακρατικής. Το ζήτημα των ενόπλων συγκρούσεων σε διάφορα μέρη του κόσμου και η ιδιαίτερα έκρυθμη περιφέρεια της Μέσης Ανατολής, έχουν οδηγήσει τον συνειρμό τουλάχιστον του ακαδημαϊκού χώρου των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών να ερευνήσουν τα βαθύτερα αίτια που τροφοδοτούν τις συγκρούσεις. Στη συνέχεια, η εξερεύνηση οδηγεί στην μάθηση άλλων πολιτισμών και των διαφορετικών αξιακών συστημάτων και αρχών που αυτά διαθέτουν. Διαπιστώνεται η ανάγκη για μάθηση αυτών των νέων κόσμων. Κριτική σε αυτήν την πτυχή ασκεί ο Edward Said μέσα από το βιβλίο του «Οριενταλισμός». Αποτελεί μία πρώτη υπόδειξη προς την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων πως επείγει να γίνει «αλλαγή του παραδείγματος». Ο κόσμος όπως αυτός αναδύθηκε από την από – αποικιοποίηση, είναι τελείως διαφορετικός καθώς εμφανίζονται νέα κράτη και συνεπώς η αντίληψη και ερμηνεία των διεθνών σχέσεων θα πρέπει να ειπωθεί λαμβάνοντας υπόψη και αυτούς τους νέους δρώντες. Επίσης διαπιστώνεται πως αυτό το εγχείρημα όχι μόνον χρειάζεται προσεκτική μελέτη αλλά και πως είναι τιτάνιο. Η πιο χαρακτηριστική διαφορά κυρίως μεταξύ Δύσης και ισλαμικού κόσμου, είναι πως η πρώτη υιοθετεί την αντίληψη της «*εκκοσμίκευσης*» σύμφωνα με την οποία η θρησκεία δεν θα πρέπει να αναμειχθεί με τις «*κοσμικές υποθέσεις*» (Heywood 2013: 331) Ο A. Heywood αναφέρει πως «*η θρησκεία ορίζει τα θεμέλια της ανθρωπίνης ύπαρξης [...] καθώς και έναν ηθικό προσανατολισμό σε έναν κόσμο που ολοένα και περισσότερο διέπεται από ηθικό σχετικισμό*» (Heywood 2013: 335) Σε αντίθεση με τις ισλαμικές κοινωνίες που υπάρχει ένα κύμα αναζωπύρωσης της θρησκείας, στην Δύση, στον χριστιανικό κόσμο παρατηρείται «*υποβάθμιση της θρησκευτικής συνειδήσεως και αμφισβήτηση της αξίας της*» ακόμα και «*περιθωριοποίησης*» της. (Γιαννουλάτος 2015: 147)

Εάν ένα μέρος της κοινωνίας καταλήξει να υιοθετήσει τον «*ηθικό σχετικισμό*» (Heywood 2013: 335) τότε θα περιέλθει σε πλήρη αποσάθρωση όλο το οικοδόμημα της. Ταυτόχρονα, στην μεταψυχροπολεμική εποχή, παρατηρούνται πολλές κούρσες προς την κατάκτηση της ισχύος. Από την μία πλευρά, οι Ηνωμένες Πολιτείες προσπαθούν να διατηρήσουν την εικόνα της υπερδύναμης του πλανήτη και ακολουθούν την στρατηγική της «*διπλής ανάσχεσης*» όπως αυτή αποτυπώθηκε από τον Zbigniew Brzezinski (Brzezinski, 1998) της Ρωσίας και της Κίνας. Ταυτοχρόνως, υπάρχει και η κούρσα των σπανίων γαιών και μετάλλων (Hiscock, 2012 & Ρουμελιώτης 2021: 280 - 285) τις οποίες θα θελήσουν οι μεγάλοι δρώντες να εξαργυρώσουν σε ισχύ στον τομέα της οικονομίας, της τεχνολογίας και των στρατιωτικών εξοπλισμών. Σε αυτό το πλαίσιο, η θρησκεία μπορεί να αμβλύνει τις

επικίνδυνες τάσεις εφόσον δεχόμαστε πως επηρεάζει την οπτική γωνία των ανθρώπων για τα πράγματα. Ο κίνδυνος εκτράχυνσης μιας σύγκρουσης εμπορούμενη και από θρησκευτικές διαφορές ανάλογα την περιοχή, είναι αρκετά εύκολο να οδηγήσει σε ντόμινο εξελίξεων. Ακόμα και αν σε μία χρονική στιγμή αποφευχθεί ή μειωθεί η ένταση των συγκρούσεων, η πίεση που θα συσσωρεύει υπάρχει πιθανότητα να πυροδοτήσει άλλες σε ανύποπτο χρόνο. Τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωπα τα κράτη τα πιέζουν προς την συνεργασία. Όμως υφίσταται ένα μεγάλο κενό. Αυτό της κατανόησης της σκέψης και αντίληψης του «Άλλου» για τον κόσμο και τις καταστάσεις μέσα σε αυτόν. Με δεδομένο το διεθνές σύστημα των ημερών μας προκύπτουν πολλαπλά μέτωπα στα οποία τα κράτη ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την πρωτοκαθεδρία. Κρίνεται απαραίτητο να υπάρχει στο μέλλον ουσιαστικός διάλογος των πολιτισμών προς αποφυγή κλιμάκωσης των αρκετά τεταμένων σχέσεων.

Μέρος 2ο:

Προσπάθειες για Αλληλοκατανόηση

Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, έγινε φανερό πως ο παράγοντας της θρησκείας και η επίδραση που ασκεί έχρηζε άμεσης συμπερίληψης στην έρευνα των Διεθνών Σχέσεων. Αναπόφευκτα, η θρησκεία καταλαμβάνει μεγάλο μερίδιο στον τρόπο με τον οποίο έχουν διαμορφωθεί οι πολιτισμοί και οι ιδιαίτερες κουλτούρες όλων των κρατών του κόσμου.

Στην παρούσα εργασία, η γράφουσα δεν συμμερίζεται την οπτική του Huntington περί σύγκρουσης. Η θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού, έχει ως μία εκ των βασικών της θέσεων, την γνώση πως το ανθρώπινο είδος διακατέχεται από διάφορα αρνητικά στοιχεία: αλαζονεία, μίσος, καχυποψία, υπερηφάνεια για να ονοματίσουμε κάποια εξ αυτών. (πρβλ. Jackson & Sorensen 2006: 110) Το μεγάλο ζητούμενο όμως είναι η υπέρβαση των διαφορών αυτών αρνητικών στοιχείων τα οποία είναι υπεύθυνα για την δημιουργία συγκρούσεων και ρήξεων στις σχέσεις των κρατών καθώς επίσης και στερεοτύπων και την διαιώνιση αυτών. Ζητούμενο είναι η επίτευξη της κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό ειρηνικής συνύπαρξης, ο «διάλογος των πολιτισμών» (Γιαννουλάτος 2015 : 147) και όχι η σύγκρουση. Ασφαλώς ένα τέτοιο εγχείρημα δεν είναι στην πράξη εύκολο να υλοποιηθεί χωρίς την συνεισφορά της θρησκείας καθώς τα κράτη εν πολλοίς αντιλαμβάνονται τις διεθνείς καταστάσεις με βάση το μοντέλο του κόστους – οφέλους. (πρβλ. Baylis et al 2013: 327). Ο ρεαλισμός, επιμένει σθεναρά να υποστηρίζει το στοιχείο της σύγκρουσης στις διακρατικές σχέσεις. Στο διεθνές τοπίο του 21^{ου} αιώνα, πράγματι δεν μπορούμε να αρνηθούμε πως οι κρατικοί δρώντες εξακολουθούν να έχουν εν πολλοίς τον πρωταγωνιστικό ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις και συνεπώς το εθνικό συμφέρον να αποτελεί την κορωνίδα της πολιτικής ατζέντας των κυβερνήσεων. Το συγκρουσιακό αυτό στοιχείο ασφαλώς δεν περιορίζεται μόνο στις κυβερνήσεις των κρατών αλλά και στα αντιπαρατιθέμενα μέρη μιας σύγκρουσης. Ωστόσο, την ίδια στιγμή δεν μπορεί και να αρνηθεί κανείς πως κάποιες πτυχές των διεθνών προβλημάτων δεν είναι εφικτό να επιλυθούν με καθαρά πολιτικές και οικονομικές πρωτοβουλίες. Η βοήθεια και συνεισφορά των θρησκειών σε μία πληθώρα σοβαρών διεθνών προβλημάτων τα οποία διαπερνούν τα σύνορα κρίνεται όχι μόνον πολύτιμη αλλά και απαραίτητη. Η θρησκεία είναι ίσως η μόνη δύναμη η οποία έχει την ικανότητα να συσπειρώσει και να κινητοποιήσει έναν τεράστιο όγκο ανθρώπων οι οποίοι χαρακτηρίζονται από πολλές διαφορές (κοινωνικό, οικονομικό, μορφωτικό επίπεδο). *«Μπορεί να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την κοσμοθεωρία των ανθρώπων, που σημαίνει ότι μπορεί να επηρεάσει και τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται και συμπεριφέρονται».* (Fox & Sandler 2004 : 2)

Με βάση την θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού, τα κράτη και οι κυβερνήσεις αυτών επιζητούν να ικανοποιήσουν πρωτίστως το εθνικό συμφέρον. Μολονότι τα κράτη μπορεί να χαρακτηρίζονται ακόμα και από μεταξύ τους έχθρα και στο διάβα των αιώνων έχουν εντελώς διαφορετική ιστορία, κουλτούρα πορεία και εξέλιξη είναι δυνατόν μέσω των θρησκειών στις οποίες ανήκουν, να συνδράμουν υπό την αιγίδα τους στην εξομάλυνση των τεταμένων σχέσεων. Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθεί ο ρόλος της θρησκείας στις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα για την οικοδόμηση της ειρήνης μετά τις ένοπλες συγκρούσεις. Κατόπιν, θα περιγραφεί η αναγκαιότητα του διαθρησκευτικού διαλόγου. Τέλος, θα αναλυθεί η περίπτωση της ανάδυσης του φαινομένου του ισλαμικού φονταμενταλισμού.

Οικοδόμηση της Ειρήνης στο Μετασυγκρουσιακό Πεδίο

Από την εμπειρική μας γνώση, η θρησκεία *«πάντα είχε την ικανότητα/ιδιότητα να μειώσει την βία αλλά και να την δημιουργήσει»*. (Thomas 2005 : 121) Η συμβολή της θρησκείας καθώς και η δύναμή της είναι ακόμα πιο ψηλαφητή όταν οι ειδήμονες των διεθνών σχέσεων εξετάζουν τις πιθανές προοπτικές εξομάλυνσης των τεταμένων σχέσεων των αντιμαχόμενων μερών. Η οικοδόμηση της ειρήνης είναι : *«η ανάπτυξη εποικοδομητικών προσωπικών, ομαδικών, και πολιτικών σχέσεων πέρα από εθνικά, θρησκευτικά, ταξικά, εθνικά και φυλετικά όρια»*. (Kroc Institute for International Peace Studies) Όταν επιχειρείται να διεξαχθεί επιχείρηση για την οικοδόμηση της ειρήνης, θα πρέπει να υπάρχει γνώση και του περιβάλλοντος.

Το μετασυγκρουσιακό στάδιο, η οικοδόμηση της ειρήνης αποτελεί και το πιο δύσκολο κομμάτι καθώς απαιτεί την συνεχή και *«μακροχρόνια δέσμευση σε όλα τα επίπεδα μιας κοινωνίας»*. (Thomas 2005 : 193) Η λογική των δυτικών κοινωνιών ως προς την διάθεση βοήθειας για την διευθέτηση των διαφορών των εμπολέμων μερών μιας σύγκρουσης, εμφορείται από την πεποίθηση πως με την διάδοση της δημοκρατίας (κατά το πρότυπο των δυτικών κοινωνιών) (*«democratic peace theory»*) (Mac Ginty 2013 : 112 -113) σε άλλα μέρη του κόσμου, θα επιτευχθεί η πρόληψη των συγκρούσεων. Ωστόσο, *«οι αποστολές οικοδόμησης της ειρήνης μπορεί συχνά να φέρνουν την ειρήνη, όμως σπάνια φέρνουν (και) την δημοκρατία»*. (Zurcher et al 2013: 131) Σε αυτήν την διαπίστωση, συνεισφέρουν κάποιοι πολύ σημαντικοί λόγοι όπως η γεωγραφική γειτνίαση: *«[...] η εγγύτητα παραμένει ένα σημαντικό ζήτημα για την διεθνή πολιτική»*. (Black 2016 : 267) Στην περίπτωση της Μέσης Ανατολής ο συγκεκριμένος παράγοντας καθίσταται πολύ σημαντικός καθώς οι διάφορες εντάσεις δύναται να προκαλέσουν ντόμινο νέων αιματηρών εξελίξεων ειδικότερα όσον αφορά την αντιπαλότητα των θρησκευτικών ομάδων στα μουσουλμανικά κράτη (η χρησιμοποίησή τους ως μοχλό πίεσης προσφέροντας τους υποστήριξη) στο εσωτερικό των κρατών που διαβιούν. (πρβλ. Fox & Sandler 2004: 71) Κάτι τέτοιο, μπορεί να οδηγήσει σε περαιτέρω περιφερειακή αποσταθεροποίηση (πρβλ. Fox & Sandler 2004: 164 – 165) καθώς *«θρησκευτικές επαναστάσεις μπορούν»* επίσης *«να αποτελέσουν έμπνευση και για άλλες επαναστάσεις από παρόμοιες ομάδες και σε άλλα μέρη του κόσμου»* (Fox & Sandler 2004 : 165) το λεγόμενο και ως *«φαινόμενο της χιονοστιβάδας»* (snowballing effect). (Thomas 2005 : 39 – 40) Η καχυποψία των εμπολέμων μερών όπως εύκολα μπορεί να γίνει κατανοητό και η αντιμετώπιση της μνήμης που φέρουν τα αντίπαλα στρατόπεδα αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια που έχουν να αντιμετωπίσουν οι ειρηνευτικές αποστολές. Με τα χρόνια έχει παγιωθεί η θέση ισχύος των ελίτ. Συνεπώς, θα είναι αρκετά δύσκολο για αυτές να απεμπολήσουν μέρος της κυριαρχίας τους πόσο μάλλον να έρθουν σε διάλογο. Επιπλέον, υπάρχει και το τεράστιο οικονομικό και πολιτικό κόστος που καλούνται να επωμιστούν τα κράτη που συνδράμουν και οι κυβερνήσεις τους. Επίσης, σημαντική πρόκληση είναι η διατήρηση της επιρροής (*«leverage»*) των ίδιων των ανθρωπιστικών αποστολών στο να διατηρηθούν κραταιές (πρβλ. Zurcher et al. 2013: 148) αλλά και η διατήρηση της αξιοπιστίας τους (*«credibility»*) σε μεγάλο βάθος χρόνου τόσο σε συνάρτηση *«των σχέσεών τους με τις τοπικές ελίτ όσο και με τους λαούς»*. (Zurcher et al 2013 : 138) Οι θρησκείες ή η θρησκεία (στην περίπτωση που τα αντίπαλα στρατόπεδα ανήκουν στην ίδια) των εμπλεκόμενων μερών, δύναται να μεσολαβήσουν στις ειρηνευτικές διαδικασίες συμβάλλοντας στην ομαλότερη διευθέτηση των διαφορών όπως επί παραδείγματι είναι ο *«εξανθρωπισμός του άλλου»* και ο *«τερματισμός στην διαιώνιση των στερεοτύπων»* (Mac Ginty 2013 : 71). Επιπλέον στην

ευρύτερη ανάλυση της οικοδόμησης της ειρήνης, έρχεται να προστεθεί και το ζήτημα των λεγόμενων «μεγατάσεων» (megatrends) που υπάρχουν ανά γεωγραφική περιφέρεια και οι οποίες επηρεάζουν τις ζωές των ανθρώπων. Επίσης δυσχεραίνουν με την σειρά τους την διευθέτηση των συγκρούσεων αλλά και της διευθέτησης των διλημάτων ασφαλείας από τα κράτη του κόσμου.

Παρατίθενται απλώς ονομαστικά τις εν λόγω μεγάταις καθώς η κάθε μία από αυτές μπορεί να αποτελέσει μία εις βάθος έρευνα, κάτι που στην παρούσα εργασία είναι αδύνατον να επιτευχθεί. Κάποιες από τις μεγάταις είναι οι εξής: Η φτώχεια (πρβλ. Baylis et al . 2013 : 636 – 637, η δημογραφική αλλαγή, η ανάπτυξη, η κλιματική αλλαγή (πρβλ. Baylis et al. 2013 : 491 - 496) και τέλος η αστικοποίηση. (πρβλ. Haynes 2018 : 441)

Η θρησκεία είναι σε θέση να μετατρέψει μία ένοπλη σύγκρουση ή μία χρόνια τεταμένη αντιπαράθεση σε εποικοδομητικό διάλογο επειδή είναι σε θέση να γνωρίζει εκ των έσω και διαθέτει βαθιά ιστορική και πολιτισμική γνώση των εμπλεκόμενων μερών. Επιπλέον, η θρησκεία είναι μία εκ των γεννητόρων τους. Υπό αυτό το πρίσμα, διαφαίνεται πως οι κυβερνήσεις των εμπολέμων και όχι μόνο κρατών, δεν είναι σε θέση να έχουν μία τρόπον τινά «πανοραμική θέα» και ταυτόχρονα μία εμβριθή γνώση των βαθύτερων επιδιώξεων των διαφόρων κοινωνικών και οικονομικών στρωμάτων μιας κοινωνίας. Θα μπορούσαμε να παραλληλίσουμε την θέση των τοπικών ελίτ όπως οι άνθρωποι πάνω στον πλανήτη Γη: γνωρίζουμε πως η Γη γυρίζει, όμως δεν το αντιλαμβανόμαστε επειδή αποτελούμε μέρος της κίνησης αυτής. Είναι γνωστό επίσης, πως η θρησκεία δεν περιορίζεται μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά το κήρυγμά της και οι επιταγές της έχουν οικουμενικό χαρακτήρα και συνεπώς είναι σε θέση να εντοπίσουν καλύτερα τις διαχωριστικές εκείνες γραμμές που δημιουργούν τις όποιες διαφορές. Ο λόγος ίσως που η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων δεν τις συμπεριλαμβάνει στην ανάλυσή της (υπό το πρίσμα όποιας εκ των θεωριών της) είναι το γεγονός ότι η θρησκεία δεν αποτελεί μία μετρήσιμη συνισταμένη. Την ίδια στιγμή, η προσπάθεια των κυβερνήσεων να χρησιμοποιήσουν την θρησκεία ως εργαλείο τους μπορεί να προσπορίσει ως ένα βαθμό κάποια προσωπικά πολιτικά οφέλη και την απαραίτητη νομιμοποίηση για τις πολιτικές τους. (πρβλ. Fox & Sandler 2004: 35) Ταυτόχρονα μπορεί και να αποδειχθεί ακόμα πιο εύκολα μία ολέθρια επιλογή. Και αυτό γιατί όπως υποστηρίζουν και οι J. Fox και S. Sandler, η θρησκεία *«μερικές φορές χρησιμοποιείται ως εργαλείο από άλλες δυνάμεις, όμως ταυτοχρόνως διαθέτει και μία αυτόνομη επιρροή»*. (Fox & Sandler 2004: 178) Συνεπώς, αναγνωρίζοντας πως η θρησκεία δεν είναι απλώς κάποια από τις «ιδεολογίες» όπως έχει ως ένα βαθμό επικρατήσει σαν αντίληψη στον δυτικό κόσμο αλλά μία ζωντανή κινητήριος δύναμη η οποία σε αντίθεση με τις γνωστές ιδεολογίες έχει αποδειχθεί πως οι επιταγές της έχουν μεγάλη αντοχή στο χρόνο και διατηρούνται συγκριτικά ανέπαφες.

Η οικοδόμηση της ειρήνης, αναπόδραστα ανοίγει και το κεφάλαιο της ανθρωπιστικής διακυβέρνησης.(πρβλ. Petito & Hatzopoulos 2003: 194). Ο ρόλος της θρησκείας καθίσταται κομβικός στην κατά το μέγιστο δυνατό βαθμό μετάβαση σε μία πιο εξανθρωπισμένη κατάσταση. Με την συνδρομή των θρησκειών, οι ανθρωπιστικές αποστολές μπορούν να στηριχθούν σε αυτές καθώς *«κάθε μία με τους δικούς της τρόπους προσφέρει μία πλούσια και άφθονη διορατικότητα και καθοδήγηση για την προαγωγή της ειρήνης»*. (Coward & Smith 2004 : 279). Η μετάβαση των μέχρι πρόσφατα εμπολέμων χωρών προς μία εξανθρωπισμένη κοινωνική κατάσταση – ει δυνατόν και ταυτόχρονη μετάβαση σε δημοκρατικό πολίτευμα - δεν μπορεί να επιτευχθεί πρωτίστως χωρίς τον σεβασμό του πολιτισμού του «Άλλου». Η προσέγγισή τους με βάση αποκλειστικά και μόνον με την στυγνή τεχνοκρατική αντίληψη δεν θα μπορέσει να αποφέρει θετικά αποτελέσματα. Ο λόγος είναι το ότι η *«η οικοδόμηση της*

ειρήνης πρόκειται για μια σειρά από ποικίλες και συνδεδεμένες κοινωνικές πρακτικές». (Thomas 2005: 193) Ο Richard Falk επισημαίνει πως η θρησκεία περισσότερο από οποιοδήποτε άλλη δύναμη, διαθέτει «βαθιές ιστορικές βάσεις καθώς και οικουμενικές ρίζες της θρησκείας στη συλλογική μνήμη και στις παραδόσεις των ανθρώπων οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικά υπόβαθρα». (Petito & Hatzopoulos 2003: 194) Επομένως, είναι σε θέση «να παρακινήσει τους ανθρώπους να παραμείνουν ανοιχτοί σε όλα τα επίπεδα διαλόγου με τους ξένους όσο και με τους εμφανείς αντιπάλους». (Petito & Hatzopoulos 2003: 199) Και το πιο σημαντικό είναι το ότι «τους παρέχει προσωπική πνευματική ανακούφιση, αίσθηση συνέχειας και σύνδεσης με το παρελθόν τους και ομαδική ταυτότητα». (Βαρβιτσιώτης 2008: 119) προσφέροντας την δυνατότητα να επιτευχθεί η «συχώρεση από την πλευρά των θυμάτων» - στοιχείο απαραίτητο - για την ευόδωση της «συμφιλίωσης» των αντιπαρατιθέμενων μερών. (πρβλ. Erikson & Phan 2016 : 47) Συνεπώς εντάσσοντας και τον παράγοντα της θρησκείας στις ειρηνευτικές διαδικασίες, θα καθίσταται ευχερέστερο το έργο τους. Επίσης, δεν αποκλείεται και υπό την καθοδήγησή της οι ειρηνευτικές διαδικασίες να θέσουν πιο στέρεα θεμέλια σε κάθε ένα βήμα τους για την επίτευξη μιας εξανθρωπισμένης κοινωνικής κατάστασης από την «αποστράτευση των στρατιωτών» έως την «εκπαίδευση των τοπικών κοινοτήτων» (ο S. J Stedman αναφέρεται στους «απλούς πολίτες» και την ανάμειξή τους ούτως ώστε «να μην αποτελεί αποκλειστικά και μόνον έργο των ελίτ»). (Darby & Mac Ginty 2008 : 155 – 156) (πρβλ. Darby & Mac Ginty 2008: 150 – 156) Με την συνδρομή της θρησκείας ίσως ο στόχος να επιτευχθεί «μία διαρκή κατάσταση ειρήνης» (Ραγιές 2014: 75) είναι ευκατώς. Η επίτευξη της «συχώρεσης» η οποία «δεν είναι μία αφηρημένη έννοια» (Raymond et al. 2001: 395) είναι μία ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία. «Είναι πολύ πιο εύκολο να αισθάνεται κανείς πως έχει το δίκιο με το μέρος του και να απαιτεί να εφαρμοστεί μία τιμωρητική δικαιοσύνη από το να ακολουθήσει τον δρόμο της συγχώρεσης και της συμφιλίωσης». (Raymond et al. 2001: 395) Όμως η συγχώρεση «έχει τεράστιες πρακτικές επιδράσεις στον κόσμο». (Raymond et al. 2001: 395) Η δυνατότητα να μπορέσουν τα εμπλεκόμενα μέρη να έρθουν σε διάλογο και ει δυνατόν και σε διαπραγματεύσεις, θα πρέπει πρωτίστως να στηρίζεται σε αμοιβαία αναγνώριση της ετερότητας αλλήλων. Σε διαφορετική περίπτωση, η δαιμονοποίηση και ο απανθρωπισμός του «άλλου» θα συνεχίζονται και η καχυποψία θα βρίσκεται σε μία υφέρπουσα κατάσταση. Το αποτέλεσμα θα είναι μία πολύ επισφαλής κατάπαυση του πυρός – όχι όμως ειρήνης – η οποία είναι πολύ πιθανό να είναι δύσκολα αντιμετωπίσιμη μελλοντικά.

Ωστόσο, θα πρέπει να έχουμε μία ρεαλιστική αντίληψη των πραγμάτων. Όπως αναφέρουν και διάφοροι συγγραφείς οι οποίοι ασχολήθηκαν σχετικά με την οικοδόμηση της ειρήνης και τον ρόλο της θρησκείας, υπογραμμίζουν πως «τόσο όσοι εργάζονται για την ειρήνη όσο και η ευρύτερη διεθνής κοινότητα θα πρέπει να χαμηλώσουν τις προσδοκίες τους». (Zurcher et al. 2013 : 150 – 151) Μία επέμβαση σε χώρες οι οποίες μαστίζονται από μακροχρόνιες συγκρούσεις δεν θα επιφέρει την ειρήνη και τον τερματισμό των διαφορών. Όπως αναφέρει και ο Scott Thomas , «η ειρήνη είναι κάτι παραπάνω από την απουσία του πολέμου ή των ενόπλων συγκρούσεων μεταξύ κρατών». (Thomas 2005 : 190) Ο S.J Stedman υπογραμμίζει και υπενθυμίζει πως η ειρήνη δεν είναι εφικτό να επικρατήσει επειδή οι αντιμαχόμενες πλευρές κατάφεραν με την βοήθεια των ειδημόνων να έρθουν σε σύναψη μιας συμφωνίας για τον τερματισμό των εχθροπραξιών. Η οικοδόμηση της ειρήνης είναι μία μακροχρόνια διαδικασία η οποία δοκιμάζει την προθυμία και τις αντοχές όλων των εμπλεκόμενων μερών καθώς και την ικανότητά τους να αντιμετωπίσουν από κοινού τα ζητήματα που θα προκύψουν στο διάβα του χρόνου. (πρβλ. Darby & Mac Ginty 2004 : 156 – 157) Η εμπλοκή των δυτικών κρατών που προσφεύγουν με διάφορα μέσα προς την

εξομάλυνση των συγκρούσεων όπως μαρτυρεί η σχετική έρευνα της Ε. Χειλά (Χειλά, 2013) «η συνεργασία ισχυρών κρατών στα θέματα χειρισμού κρίσεων δεν γίνεται τόσο για λόγους προώθησης ανθρωπιστικών αξιών και κοινών συμφερόντων της ανθρωπότητας όπως τουλάχιστον επικαλείται η φιλελεύθερη λογική αλλά προώθησης των συγκεκριμένων συμφερόντων τους» (Χειλά 2013: 248 – 249) και η επέμβασή τους χαρακτηρίζεται από «επιλεκτικότητα». (Baylis et al. 2013: 707) Επομένως, η πιθανότητα περαιτέρω εκτράχυνσης μιας εμπόλεμης κατάστασης με διάφορους τρόπους προς άγνωστη κατεύθυνση γίνεται ολοένα και πιο πιθανή.

Ο Διαθρησκευτικός Διάλογος:

Ως προς την διαδικασία του διαθρησκευτικού διαλόγου, το πιο έντονο ίσως ζήτημα στην σημερινή εποχή, είναι αυτό της επαφής δύο διαφορετικών κόσμων : της Δύσης και της (Μέσης) Ανατολής γενικότερα και την επαφή του Χριστιανισμού με το Ισλάμ ειδικότερα. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και τον τερματισμό της ιδεολογικής, οι Ηνωμένες Πολιτείες αναδείχθηκαν στην πλέον μόνη υπερδύναμη. Ωστόσο, κατόπιν των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, αποδείχθηκε πως τελικά το διεθνές πεδίο είχε κάποιες σοβαρές εκκρεμότητες να διευθετήσει. Όταν αναφερόμαστε στον διαθρησκευτικό διάλογο, δεν αναφερόμαστε στην επίλυση των διαφορών των δογμάτων μιας θρησκείας αλλά στην πρωτοβουλία των θρησκειών να εκφράσουν δημόσια την άποψή τους επί σειράς θεμάτων όπως είναι η τρομοκρατία, η πείνα, η φτώχεια, το περιβάλλον κ.α.

Όσον αφορά την σχέση της Δύσης με το Ισλάμ, η πρώτη επαφή έγινε επί της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και πραγματοποιήθηκε σε τρεις φάσεις κάθε μία από τις οποίες είχε και από μία διαφορετική προσέγγιση. (πρβλ. Γιαννουλάτος 2006: 36 – 41) Η τελευταία καταγεγραμμένη αποτύπωση της σοβαρής διαλεκτικής αυτής σχέσης (από άποψης της βαθιάς γνώσης των ιδανικών, του πολιτισμού και της κουλτούρας του Ισλάμ) αποτυπώνεται σε σχετική μελέτη του Θωμά του Ακινάτη (Kretzmann et al 1993: 60 – 84) στην εποχή του Μεσαίωνα. Έκτοτε, μέχρι και σήμερα διαφαίνεται πως εξακολουθεί να επικρατεί άγνοια των δυτικών κοινωνιών σχετικά με το τι πρεσβεύει το Ισλάμ καθώς επίσης διαφαίνεται να υπάρχει μία άγνοια σχετικά με την ισλαμική κουλτούρα. Σε συνδυασμό με την μνήμη της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, διακρίνεται μία επιπλέον ενίσχυση της δυσκολίας κατανόησης του ισλαμικού και αραβικού κόσμου. Η δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι η Δύση πρεσβεύει την άποψη της εκκοσμικεύσης, δηλαδή τον διαχωρισμό της θρησκείας από την πολιτική ενώ η Μέση Ανατολή πρεσβεύει πως και η θρησκεία θα πρέπει να διαποτίζει το πνεύμα της πολιτικής. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, προκύπτει το ζήτημα της εμφάνισης της ισλαμικής τρομοκρατίας που αποκτά ευήκοα ώτα στον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο αλλά και της «ισλαμοφοβίας» που υπάρχει στον δυτικό κόσμο. (πρβλ. Green 2015: 313 - 316) Επιπλέον, με δεδομένο του ότι ο παράγοντας της θρησκείας επανεμφανίζεται δυναμικά στα διεθνή τεκταινόμενα, διαφαίνεται, η σοβαρότητα του «φαινομένου της χιονοστιβάδας» δηλαδή η πιθανότητα «η θρησκευτική αναβίωση που συμβαίνει σε μία χώρα, δύναται να επηρεάζει και άλλες χώρες» (Thomas 2005: 39) με συνέπεια ο κίνδυνος εκ νέου αποσταθεροποίησης του διεθνούς συστήματος να παραμένει. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, το εν λόγω σενάριο δύναται να υλοποιηθεί εντός σύντομου χρονικού ορίζοντα δοθείσης της ταχείας και σε πραγματικό χρόνο ενημέρωσης ανά την υφήλιο αλλά και σε πολιτικό επίπεδο μέσω των διαφόρων «forums» οδηγώντας σε «διεθνοποίηση» (Fox & Sandler 2004: 75) της σύγκρουσης. Σε αυτό το σημείο, γίνεται φανερό πως, ανεξάρτητα από το εάν κάποιος χαρακτηρίζεται ως προς τη θέση της θρησκείας στα διεθνή και όχι μόνον πράγματα ως «θρησκευτικός μαξιμαλιστής» ή ως «θρησκευτικός μινιμαλιστής» στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων πρέπει να συμμετέχει και η θρησκεία. (Κουλουμπής 2008: 532 – 533)

Εστιάζοντας στην σχέση Δύσης και Μέσης Ανατολής, διαπιστώνουμε ότι η Δύση δεν γνωρίζει την κατάσταση που επικρατεί στον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο σε πολιτικό, κοινωνικό και θρησκευτικό επίπεδο. Η όποια γνώση υπάρχει για κάποια ζητήματα (δικαιώματα των γυναικών, φτώχεια, κοινωνική και οικονομική ανισότητα κ.α) δεν αναλύεται σε συνάρτηση με το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο προκύπτουν τα παραπάνω

προβλήματα. Δοθέντος του ότι η θρησκεία αποτελεί μία εκ των σημαντικότερων συνισταμένων στην διαμόρφωση του εκάστοτε πολιτισμού και κουλτούρας, οι όποιες προσπάθειες από πλευράς της Δύσης για την προσφορά βοήθειας προς τις μουσουλμανικές χώρες (με την μορφή ανθρωπιστικών επεμβάσεων) καταλήγουν να προκαλέσουν ακόμα μεγαλύτερη όξυνση στη αλληλεπίδραση των δύο αυτών «κόσμων». Το πρόβλημα ίσως να οξύνεται ακόμη περισσότερο αν αναλογιστούμε πως στην διευθέτηση των όποιων συγκρούσεων, δεν συμμετέχουν αποκλειστικά και μόνον τα κράτη και οι κυβερνήσεις αυτών αλλά και πολλοί άλλοι μη κρατικοί δρώντες οι οποίοι ενδεχομένως να μην έχουν ούτε και αυτοί γνώση του περιβάλλοντος στο οποίο δραστηριοποιούνται. Με τις μνήμες των πρόσφατων τρομοκρατικών επιθέσεων στη Γαλλία να είναι ακόμα νωπές, η συζήτηση γύρω από την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας καθώς και στην ανάδυση του ισλαμικού φονταμενταλισμού (Habeck, 2008) υπενθυμίζουν για ακόμα μία φορά την αναγκαιότητα να επανέλθει στο πεδίο της πολιτικής η θρησκεία. Ο Andrew Heywood αναφέρεται στο «*μουσουλμανικό ζήτημα*». Συγκεκριμένα αναφέρει τις εκδοχές της ισλαμικής απειλής οι οποίες είτε θα την σκιαγραφήσουν ως «*εσωτερική απειλή*» είτε θα την σκιαγραφήσουν ως «*εξωτερική απειλή*». (Heywood 2013 :356 – 359) Και στις δύο περιπτώσεις ωστόσο, διακρίνονται κάποιες προβληματικές συνθήκες τις οποίες μπορεί ο διαθρησκευτικός διάλογος να αμβλύνει σημαντικά. Δυστυχώς ακόμα παρατηρούνται κρούσματα μίσους και εχθρότητας ενώ στην Δύση βλέπουμε την επανεμφάνιση εθνικιστικών κομμάτων.

Αντιμετωπίζοντας την ισλαμική απειλή ως «*εσωτερική*», διακρίνεται το ζήτημα της ένταξης των μουσουλμάνων προσφύγων στις δυτικές κοινωνίες έχοντας την δυνατότητα αυτές οι θρησκευτικές/εθνοτικές κοινότητες να διατηρούν τις ιδιαίτερες ταυτότητές τους και τα «*πιστεύω*» τους. Η ομάδα ενδιαφέροντος στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι οι μετανάστες «*δεύτερης γενιάς*» (Βαρβιτσιώτης 2008 : 89) οι οποίοι διατηρούν έντονη τη σύνδεσή τους με την πατρίδα τους και ταυτόχρονα είναι «*κοινωνικά και πολιτισμικά περιθωριοποιημένοι στην κοινωνία που τους φιλοξενούσε*». (Heywood 2013 :356) Ο «*κοινωνικός αποκλεισμός*» μπορεί να αποτελέσει μία εκ των αιτιών όμως δεν είναι ο μοναδικός λόγος που ευθύνεται για τον τρόπο τινά προσηλυτισμό των εγκατεστημένων σε δυτικές χώρες μουσουλμάνων (πρβλ. Λυγερός 2016 : 185) στην ακραία έκφραση του Ισλάμ. Στο σημείο αυτό, μολονότι είναι πλέον γνωστό πως οι φονταμενταλιστές παραχαράσσουν τα κελεύσματα του Ισλάμ διαστρέφοντας έννοιες όπως η «*τζιχάντ*» (ο πνευματικός αγώνας του πιστού) (Habeck 2008), είναι έκδηλη η άγνοια των δυτικών κοινωνιών για την θέση του Ισλάμ. Θεωρούν συλλήβδην το σύνολο των ατόμων που ανήκουν στην μουσουλμανική πίστη ως ανθρώπους που διακατέχονται από οπισθοδρομικές και απολυταρχικές θεάσεις των πραγμάτων. Με τις τρομοκρατικές επιθέσεις που έλαβαν χώρα σε πολλές χώρες της Δύσης καθώς και τα διάφορα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από μουσουλμάνους προέκυψε το φαινόμενο όπως αναφέρει ο Ihsan Yilmaz της «*ισλαμοφοβίας*». Δηλαδή της «*φοβίας ή του μίσους κατά του Ισλάμ και συνεπώς, την φοβία και απέχθεια προς όλους τους μουσουλμάνους*». (Pratt & Woodlock (eds) 2016 : 19)

Στην δεύτερη εκδοχή, αυτή της «*εξωτερικής απειλής*», εννοούμε το φαινόμενο της ισλαμικής τρομοκρατίας με τους διάφορους πυρήνες εξτρεμιστών να δρουν ανά τον κόσμο. Τόσο οι διάφορες τρομοκρατικές επιχειρήσεις που πραγματοποιούν σε δυτικές χώρες όσο και η έντονη καχυποψία που εξακολουθεί να υφίσταται στις κοινωνίες αυτές, μοιράζονται το μερίδιο της ευθύνης για την διαιώνιση των στερεοτύπων που έχουν αποδοθεί ανά τα χρόνια στο Ισλάμ. Και σε αυτήν την ανάγνωση του Ισλάμ, η φανερή ή υφέρπουσα «*ισλαμοφοβία*» που υπάρχει στις δυτικές κοινωνίες βρίσκει υποκινητές ανθρώπους οι οποίοι βρίσκονται

στον πολιτικό, ακαδημαϊκό και στον χώρο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης επιτυγχάνοντας να την διασπείρουν με σημαντικό βαθμό επιτυχίας. (πρβλ. Green 2015: 205 – 232) Η διατήρηση μιας αρνητικής εικόνας του Ισλάμ και των οπαδών του, αποτυπώνεται και μέσω του χώρου της ψυχαγωγίας. (πρβλ. Green 2015: 255 – 262) Ουσιαστικά, ενισχύεται η πεποίθηση της ανωτερότητας του δυτικού πολιτισμού και των επιτευγμάτων του έναντι όλων των υπολοίπων, γνωστός και ως γνωστός «οριενταλισμός». (Heywood 2013 : 341) Ωστόσο, οχι παραλείπεται, τουλάχιστον δεν υπενθυμίζεται το γεγονός ότι οι «εσωτερικές» συγκρούσεις μεταξύ Σουνιτών και Σιιτών μουσουλμάνων είναι πολλαπλάσιες σε αριθμό απ' ότι οι επιθέσεις των μουσουλμάνων εναντίον των δυτικών κοινωνιών και οι εκτιμήσεις υπολογίζουν πως είναι πιθανότερο να συνεχιστεί η αιματηρή τους αντιπαλότητα. (πρβλ. Hough et al. 2015 : 155 & 162) Επιπλέον, παραλείπεται το γεγονός ότι οι φονταμενταλιστικές οργανώσεις επιδιώκουν στην «επιστροφή προς τις ηθικές πρακτικές του παρελθόντος» (Fox & Sandler 2004 : 88) στοχεύοντας πρωτίστως προς τον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο όπου και θα «διοχετεύεται το μεγαλύτερο μέρος των προσπαθειών τους να επιτευχθεί σε τοπικό επίπεδο» (Fox & Sandler 2004 : 88) «προς τους παραπλανημένους μουσουλμάνους και όχι προς τον κόσμο των απίστων». (Habeck 2008 : 175)

Όπως αναφέρθηκε και στο παραπάνω μέρος σχετικά με την εξανθρωπισμένη διακυβέρνηση, σε συνδυασμό με το φαινόμενο της ισλαμικής τρομοκρατίας, η εις βάθος κατανόηση της θρησκείας του Ισλάμ και των ιδανικών της από την πλευρά των θεραπόντων της εξωτερικής πολιτικής και της εθνικής ασφάλειας, μπορεί να συνδράμει στην καλύτερη διευθέτηση των διεθνών καταστάσεων και στην άμβλυνση των εντάσεων. Ειδικά στην περίπτωση της Μέσης Ανατολής η οποία είναι ένα πολυσχιδές μωσαϊκό κοινοτήτων. Ένας πολύ βασικός λόγος που τα φονταμενταλιστικά κινήματα εξακολουθούν να διαθέτουν μεγάλο ακροατήριο ανά τον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο, είναι η ύπαρξη των απολυταρχικών καθεστώτων που κυβερνούν τις χώρες αυτές και οι οποίες «παρέμειναν διεφθαρμένες, στερώντας από τον απλό πολίτη ακόμα και την ελάχιστη δυνατότητα να ακουστεί η φωνή τους σχετικά με τα πράγματα της χώρας». (Fox & Sandler 2004 : 91 – 92) Η άνιση κατανομή του πλούτου αποτελεί μία εκ των σημαντικότερων αποτυχιών των εν λόγω καθεστώτων στην εξομάλυνση κάποιων εκ των ζητημάτων που απασχολούν τον πληθυσμό της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιφέρειας. Η περιοχή της Μέσης Ανατολής παρουσιάζει μία τάση προς την σύγκρουση. Επίσης είναι γνωστό πως οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί που διαβιούν σε χώρες του δυτικού κόσμου είτε έχουν καταφέρει να ενσωματωθούν στην χώρα φιλοξενίας ως ένα βαθμό είτε δεν το έχουν επιτύχει καθόλου. (πρβλ. Λυγερός 2016 : 185)

Ωστόσο, προκύπτουν κάποια ζητήματα ασφαλείας. Τίθεται το θέμα τόσο της κρατικής όσο και της διεθνούς ασφάλειας σε μία σειρά διεθνικών προβλημάτων. Ο τρόπος με τον οποίο η Δύση αντιμετωπίζει τα θέματα ασφαλείας είναι ιδιαίτερος προβληματικός. Εάν όμως τίθεται το ζήτημα της ασφάλειας, θα πρέπει να μεταχειριστούν κάθε διαθέσιμη βοήθεια και να ανοίξουν νέους διαύλους επικοινωνίας των λαών. Μόνον τότε θα είναι εφικτό να παραχθούν ευέλικτες και αποτελεσματικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας αλλά και επίτευξη αρμονικής συμβίωσης των ανθρώπων σε μία κοινωνία. Σχετικά με το φαινόμενο της «ισλαμοφοβίας», όπως εκθέτουν στο βιβλίο τους οι Pratt και Woodlock , παρατίθεται μεταξύ άλλων μια σειρά από διάφορα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από μουσουλμάνους, επισημαίνοντας μάλιστα τον ρόλο που διαδραματίζουν στην διατήρηση του εν λόγω φαινομένου τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. (πρβλ. Pratt & Woodlock (eds) 2016 : 84 – 85) Ο χώρος των Μ.Μ.Ε αποτελεί σημείο συνάντησης πολλών και διαφορετικών δρώντων όπως: οι ομάδες πίεσης, οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, ο ακαδημαϊκός χώρος, καθώς και

η κοινή γνώμη. Κάθε μία εξ αυτών προσβλέπει στο να εκθέσει την άποψη και τα πορίσματα της για κάθε ανακύπτον ζήτημα. (πρβλ. Κουλουμπής 2008 : 254) Συνδυάζοντας την παραπάνω λεπτομέρεια με την «ισλαμοφοβία» και τον «οριενταλισμό», προκύπτει ένας ιδιαίτερα επικίνδυνος συνδυασμός. Η διαστρεβλωμένη έκθεση των γεγονότων και «*το ψέμα δημιουργεί αβεβαιότητα, επηρεάζει την αξιολόγηση του κινδύνου και ενθαρρύνει την αδράνεια*». (Soules 2015 : 223) Η πρακτική αυτή είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη κυρίως όσον αφορά το έργο των υπηρεσιών ασφαλείας των χωρών στην πρόληψη του φαινομένου της τρομοκρατίας. Στις δημοκρατικές χώρες, είναι κρίσιμο να υπάρχει μέριμνα για δυνατότητα διαλόγου προς αποφυγή παγίωσης μιας λανθασμένης αντίληψης για τα διάφορα κοινωνικά, θρησκευτικά φαινόμενα ως κοινή γνώμη. Τα σημαίνοντα πρόσωπα των θρησκειών πρέπει να λάβουν δημόσιο βήμα εκ μέρους των πιστών, προκειμένου να ξεκαθαρίσουν την θέση τους στα φαινόμενα αυτά. Έτσι θα καθίσταται δυσκολότερο να αποδίδονται στερεότυπα σε θρησκευτικές και όχι μόνον ομάδες και η κοινή γνώμη θα είναι σε θέση να αξιολογήσει κριτικά και ενεργά τις εξελίξεις. Τέλος, εφόσον μέσω του δημοσίου διαλόγου θα γνωστοποιούνται οι θέσεις - στην προκειμένη περίπτωση των θρησκευτικών κοινοτήτων - που ενυπάρχουν σε μία κοινωνία θα καθίσταται δυσκολότερη η διαιώνιση στερεοτυπικών αντιλήψεων για τις κοινότητες αυτές.

Η ισλαμιστική τρομοκρατία, εντάσσεται στον κατάλογο των λεγόμενων «ασύμμετρων απειλών». Είναι γνωστό πως σε αυτό ακριβώς το πεδίο εφαρμόζεται η προπαγάνδα. Η προπαγάνδα σκοπό έχει να κάνει διάχυση μίας αντίληψης προς το στοχευόμενο ακροατήριο προκειμένου να επιτύχει την έγκριση μιας συγκεκριμένης πολιτικής. Το αποτέλεσμα όμως μιας τέτοιας πρακτικής - στην εξεταζόμενη περίπτωση σχετικά με τα αξιακά συστήματα άλλων θρησκειών - είναι ο κίνδυνος να καταλήξει αυτή η συγκεκριμένη πεποίθηση να γίνει πάγια αντίληψη μιας κοινωνίας για τον «άλλο» και πιθανότατα η αντίληψη αυτή να διατηρηθεί ως έχει από γενιά σε γενιά. (πρβλ. Soules 2015: 33) Σε μία κοινωνία στην οποία εξακολουθεί να υπάρχει έντονη καχυποψία δεν είναι εφικτό οι διαφορετικές κοινότητες που υπάρχουν σε αυτήν να ζουν αρμονικά. Αντίθετα, μέσα σε αυτήν θα είναι πολύ εύκολο να διαχέεται το μίσος. «*Στις πολυθρησκευτικές κοινωνίες προσφέρονται σημαντικές ευκαιρίες για έναν «διάλογο ζωής» καθώς «επικεντρώνεται στην κοινή αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων*». (Γιαννουλάτος 2015: 149 – 150) Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω γίνεται εύκολα αντιληπτό πως ο παράγοντας της θρησκείας είναι σε θέση να επέμβει καίρια και αποφασιστικά στην διευθέτηση των διαφόρων διεθνών προβλημάτων που ταλανίζουν την υφήλιο. Οι άνθρωποι ανεξάρτητα από τον βαθμό που εμπορούνται από έντονο ή ελάχιστο θρησκευτικό συναίσθημα, αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως μέρη που ανήκουν σε μία ευρύτερη θρησκευτική κοινότητα.

Όσον αφορά την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, η οπτική του πολιτικού ρεαλισμού, δύναται να δώσει το έναυσμα να διερωτηθούν τόσο οι πολιτικοί ηγέτες και θεράποντες της εξωτερικής πολιτικής καθώς και οι ειδικοί της ασφάλειας όσο και ο ακαδημαϊκός κόσμος, για την θέση τους εντός ενός ευρύτερου περιβάλλοντος που πρεσβεύει κάποιες αρχές τις οποίες κοινοποιεί στην διεθνή συζήτηση. Κατόπιν αποσαφήνισης, θα είναι σε θέση ο δυτικός κόσμος να θέσει μία πιο συμπαγή στρατηγική για την αντιμετώπιση της ισλαμικής τρομοκρατίας και να αποκτήσει μεγαλύτερη ευελιξία στην πρόληψη των τρομοκρατικών χτυπημάτων. Επιπλέον, θα έχουμε γνώση για τους άλλους πολιτισμούς από τους ίδιους τους πολίτες τους. Οι λαοί αποτελούν τους κληρονόμους των ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και γεωπολιτικών αποτελεσμάτων που έλαβαν χώρα ανά τους αιώνες. Η σύνθεση της ταυτότητας του πολιτισμού τους, η έρευνα και η μελέτη τους είναι μία συναρπαστική

εξερεύνηση. Επομένως, όλα τα κράτη μεταξύ άλλων στα πλαίσια της πολιτιστικής διπλωματίας, θα ανοίξουν αυτήν την πτυχή του ουσιαστικού διαλόγου.

Το γεγονός ότι ο πολιτικός ρεαλισμός έχει ως μία εκ των θέσεών του την «*απαισιόδοξη ερμηνεία της ανθρώπινης φύσης*» (Jackson & Sorensen 2006 : 110), μαρτυρεί και το ότι ένας πραγματιστής πολιτικός γνωρίζει όχι μόνον αν διαθέτει τα απαραίτητα μέσα (π.χ. οικονομική και στρατιωτική δύναμη) αλλά γνωρίζει όσο το δυνατόν περισσότερα για τις πεποιθήσεις των συνομιλητών του στην διεθνή σκηνή. Θα πρέπει επίσης να διαθέτει και το «*γνώθι εαυτόν*» δηλαδή την γνώση όχι μόνον του τι πρεσβεύει ο καθένας ως μονάδα αλλά και σε συνάρτηση με τις πεποιθήσεις της ευρύτερης κοινότητας στην οποία ανήκει. Επιπλέον θα πρέπει να είναι σε θέση αφού εξετάσει όλες τις απόψεις να αποφασίσει ποιες από αυτές είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν.

Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης έχει αναδείξει στην διεθνή σφαίρα νέους δρώντες οι οποίοι αλληλοεπιδρούν με ποικίλους τρόπους. Η διεθνής ασφάλεια είναι μία ιδιαίτερα επισφαλής συνθήκη την οποία καλούνται τα κράτη να διαχειριστούν. Τα μέτωπα στα οποία ελλοχεύουν οι κίνδυνοι για την αποσταθεροποίηση του διεθνούς συστήματος είναι πολλά και οι επιπτώσεις τους τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα είναι εν πολλοίς άγνωστες. Η «*εφαρμογή στην πράξη «θεραπευτικών μεθόδων» που δεν λαμβάνουν υπόψη [...] τις ανάγκες των κοινωνιών και τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες*». (Χειλά 2013: 248) επιφέρει ακόμα μεγαλύτερη ζημία στην διασφάλιση της διεθνούς ασφάλειας. Τα κράτη είναι και παραμένουν οι κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος. Αυτό σημαίνει κατ' επέκταση (όπως ισχυρίζεται ο ρεαλισμός) ότι θα επιδιώκουν την διατήρηση ή ακόμα και την ενίσχυση της ισχύος τους. Αναφορικά με το φαινόμενο της τρομοκρατίας, διαπιστώνεται πως διαθέτει την οικονομική ενίσχυση για να αναπτυχθεί και να θέσει σε εφαρμογή νέες τρομοκρατικές ενέργειες. (πρβλ. Ναπολεόνι, 2003) Όμως πάντοτε ο ανθρώπινος παράγοντας θα αποτελεί την κινητήρια δύναμη της τρομοκρατίας. Τα δυτικά κράτη θα πρέπει να εμβαθύνουν στην ανάλυσή τους για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, να επαναπροσδιορίσουν τις πολιτικές τους και να μειώσουν κατά το μέγιστο εφικτό, τις ομαδοποιήσεις φανερές ή υφέρπουσες και τις κατηγοριοποιήσεις τύπου «*εμείς*» και «*εσείς*». Οι Caldwell και Williams σε σχετική τους έρευνα για τις απειλές με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπα τα κράτη αναφέρονται στην «*αδυναμία των δυτικών και ακαδημαϊκών να δουν πέρα από τις δικές τους πολιτισμικές (εγνοιολογικές) κατασκευές*». (Caldwell & Williams, 2012: 258) Συνεπώς η επιχείρηση για την ανάσχεση της ικανότητας των φονταμενταλιστικών οργανώσεων θα πρέπει να ξεκινήσει από το πεδίο του διαλόγου.

Ο διαθρησκευτικός διάλογος δύναται να δώσει απαντήσεις στα ποικίλα προβλήματα που εξακολουθούν να προκαλούν αναταραχές σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο λόγος είναι επειδή οι εκκλησίες και οι θρησκευτικές ομάδες (Μη Κυβερνητικές Θρησκευτικές Οργανώσεις) «*διαθέτουν ισχυρές διασυνδέσεις τόσο με τους λαούς όσο και με τις κυβερνήσεις τους και αναγνωρίζουν πως η επίτευξη μιας βιώσιμης συμφιλίωσης και μία βιώσιμη ανάπτυξη, συνδέονται με κοινωνίες οι οποίες έχουν διαχωριστεί με εθνικές και θρησκευτικές γραμμές*». (Thomas 2005: 193) Αναφορικά με την τρομοκρατία οι θρησκευτικοί ηγέτες είναι σε θέση να υπενθυμίσουν στους πιστούς τις πραγματικές αξίες που πρεσβεύουν οι θρησκείες, να εντοπίσουν τις αλλοιωμένες έννοιες και να επιστήσουν την προσοχή. Με τον τρόπο αυτό, οι ανά τον κόσμο φονταμενταλιστικές οργανώσεις, θα έχουν χάσει το βασικότερο συστατικό όχημόν για την για την διεξαγωγή των ενεργειών τους αλλά και για την ίδια τους την επιβίωση: τους ίδιους τους ανθρώπους. Συνεπώς, προκειμένου να υπάρξει η κατά το μέγιστο δυνατό

βαθμό πρόληψη των κρίσεων, θα πρέπει οι κυβερνήσεις των κρατών να μεταχειριστούν κάθε διαθέσιμη βοήθεια

Συμπεράσματα:

Από την οπτική γωνία της γράφουσας, η πιθανότητα επανατοποθέτησης της θρησκείας στον δημόσιο διάλογο ειδικά στον δυτικό κόσμο ενδέχεται να αντιμετωπίσει εμπόδια ή και αντιδράσεις. Ο Huntington κάνει μνεία στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του, σχετικά με την *«αλλαγή του παραδείγματος»* πως *«όπως απέδειξε ο Thomas Kuhn»* (Huntington 2011: 35) θα πρέπει να έχουμε την δημιουργία ενός «χάρτη» ο οποίος θα περιλαμβάνει τις νέες αλλαγές που υφίστανται στο διεθνές τοπίο. Έτσι θα είναι σε θέση οι πολιτικοί και ο ακαδημαϊκός κόσμος να έχουν μία πιο ξεκάθαρη εικόνα για τα πράγματα. Το ίδιο θα συμβεί κατ' επέκταση και για την δημιουργία μιας πιο ευέλικτης διακρατικής ασφάλειας και συνεργασίας καθώς και για την οικοδόμηση της ειρήνης. Αν δεχόμαστε την άποψη ότι *«η ειρήνη είναι κάτι παραπάνω από την απουσία του πολέμου ή των ενόπλων συγκρούσεων μεταξύ των κρατών»* (Thomas 2005: 190), τότε ίσως είναι καιρός πλέον να επενδύσουμε στο *«deep learning»* (Thomas 2005: 132) σε μία επαναλαμβανόμενη διαδικασία μάθησης του «άλλου». Ο S. Thomas προτείνει πως πρέπει να θυμηθούμε τον Άγιο Αυγουστίνο ο οποίος ενσωματώνει στην θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού τις πτυχές *«της αμαρτίας, ή των ορίων της ανθρώπινης φύσης, ή της ανθρώπινης γνώσης, την ειρωνεία ή την τραγωδία των πολιτικών εκβάσεων, καθώς και τα όρια που έχει η πολιτική στο να πετύχει τους σκοπούς της»*. (Thomas 2005: 57) Η πεποίθηση της Δύσης πως οι αξίες της θα πρέπει να έχουν παγκόσμια ισχύ, προκαλεί συγκρούσεις με το υπόλοιπο διεθνές σύστημα. Οι στρατιωτικές και οι ειρηνευτικές επεμβάσεις, δεν επιφέρουν ριζικές αλλαγές. Στην ανάλυση της οικοδόμησης της ειρήνης, μέχρι στιγμής δεν έχει συμπεριληφθεί η θρησκεία στην φαρέτρα όσων εργάζονται για την κατά το δυνατόν στερεή θεμελίωση ή ορθότερα της διατήρησής της (peacekeeping).

Όπως μας υπενθυμίζει ο Kenneth Waltz, *«τα προγράμματα ειρήνης [...] βασίζονται, σιωπηρά τουλάχιστον, στις ιδέες που έχουμε για τα αίτια του πολέμου»*. (Waltz 2011: 286) Η οικοδόμηση της ειρήνης δεν υλοποιείται αποκλειστικά και μόνον με τεχνοκρατικές διαδικασίες. Αν η επίτευξη της ειρήνης δεν είναι εφικτό να υλοποιηθεί, τουλάχιστον είναι εφικτό να φυτευτούν κάποιοι σπόροι που όταν θα υφίστανται οι κατάλληλες συγκυρίες θα αποδώσουν καρπούς για την σταδιακή εν τέλει υλοποίησή της. Η δυναμική που διαφαίνεται να παρουσιάζει η θρησκεία στο να διαφυλάξει τους πυλώνες εκείνους που μελλοντικά θα επιτρέψουν στην τελεσφόρηση της ειρήνης την καθιστούν κομβικό παράγοντα. Ο A. Heywood αναφερόμενος σχετικά για τον πόλεμο και την ειρήνη, παραθέτει μεταξύ άλλων έρευνες ψυχολόγων οι οποίοι μελέτησαν την ανθρώπινη ιδιοτέλεια. Αν *«ο πόλεμος προσφέρει την απαραίτητη και αναπόφευκτη διέξοδο των επιθετικών ορμών, που είναι έμφυτες στην ανθρώπινη φύση»* (Heywood 2013: 413) οι θρησκείες μπορούν να μετουσιώσουν τα αρνητικά αυτά στοιχεία συνεισφέροντας στην *«ηθική εξύψωση»* (Waltz 2011: 37) καθώς και *«της διαφώτισης των ανθρώπων ή της διασφάλισης της ψυχικής - κοινωνικής αναπροσαρμογής τους»* (Waltz 2011: 37) προκειμένου να μειωθεί η ένταση που δύναται να προκαλέσει εκ νέου συγκρούσεις. Στο κομμάτι αυτό, οι θρησκευτικοί ηγέτες θα είναι σε θέση όχι μόνον να συμβάλλουν στην μεγιστοποίηση του χρόνου της κατάπαυσης του πυρός αλλά και να συμβάλλουν στην *«ριζική επίτευξη της μαθητείας»* (Haynes 2018: 582) δηλαδή την εκ νέου κατήχηση των πιστών στο να ενθυμηθούν πάλι τα όσα πρεσβεύει η θρησκεία τους.

Οι Fox & Sandler, υποστηρίζουν πως *«η θρησκεία στην Δύση πιθανόν να μην είναι το ίδιο σημαντική από ότι ήταν στο παρελθόν»*. (Fox & Sandler 2004: 17) Όμως ο παράγοντας

«θρησκεία» αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό πεδίο και έχει γίνει αντιληπτό πως αναφορικά με την τρομοκρατία που ενδύεται τον θρησκευτικό μανδύα, αποτελεί την αρχή για την χάραξη πολιτικής για την αντιμετώπισή της. Η Δύση θα πρέπει να ανοίξει πάλι το κεφάλαιο «θρησκεία» στις διεθνείς σχέσεις και όχι αποκλειστικά και μόνον για λόγους ασφάλειας καθώς προκύπτουν ποικίλα προβλήματα σε έναν κόσμο που συνδέονται κράτη και κοινωνίες με πολύ διαφορετικές πεποιθήσεις και κοσμοθεωρίες.

Ο ισλαμικός κόσμος θεωρεί πως η Δύση και το πνεύμα αυτής, χαρακτηρίζεται από άκρατο καταναλωτισμό και ατομικισμό μην υπολογίζοντας Θεό. Οι ανά τον κόσμο ισλαμιστικές οργανώσεις, βρίσκουν υποστηρικτές κάνοντας επίκληση στην άποψη της Δύσης περί διαχωρισμού της θρησκείας και του κράτους. Και σε αυτό το σημείο δημιουργούνται οι έντονες συγκρούσεις μεταξύ τους. Η Δύση θα πρέπει ωστόσο να ενθυμηθεί πως το Ισλάμ «δεν είναι μονολιθικό» (Fox & Sandler 2004: 101) αλλά «διακρίνεται για επιλεκτικότητα και αφομοιωτική ικανότητα». (Γιαννουλάτος 2006: 405) Έχοντας οι δυτικές κοινωνίες γνώση των ιδανικών και των αρχών που πρεσβεύουν άλλοι λαοί και θρησκείες, θα αποφεύγουν να αποδώσουν λάθος ή και ακραίους χαρακτηρισμούς. Αναφορικά με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς η «προσπάθεια» από πλευράς των δυτικών κοινωνιών «κοινωνικής ενσωμάτωσής τους μέσα από τον σεβασμό των ιδιαίτερων θρησκευτικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών τους» (Βαρβιτσιώτης & Ρούσσος 2008: 114 – 115) θα επιφέρουν καίριο πλήγμα στις προετοιμασίες των τρομοκρατικών δικτύων.

Εντός των μουσουλμανικών κρατών, ο R.H Dekmejian αναφέρει πως οι ισλαμιστικές οργανώσεις προσβλέπουν στην είσοδό τους στην πολιτική σκηνή. Ωστόσο, σε περίπτωση που αναλάβουν την εξουσία «δεν είναι καθόλου σίγουρο, ότι θα ακολουθήσουν τους δημοκρατικούς κανόνες». (Dekmejian 2007: 453) Ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνίες της Μέσης Ανατολής θα επιτύχουν την υλοποίηση τόσο της διαδικασίας του εκδημοκρατισμού όσο και την «επιτυχημένη ανάπτυξη» (Thomas 2005: 222) είναι κάτι για το οποίο θα πρέπει οι ίδιες να εργαστούν. Όπως αναφέρει ο ίδιος χαρακτηριστικά: «η επιτυχημένη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνον εάν η κοινωνική και πολιτική αλλαγή που επιδιώκεται να λάβει χώρα βρίσκεται σε ευθυγράμμιση με την ηθική βάση της κοινωνίας». (Thomas 2005: 222) Η ιστορία της Μέσης Ανατολής είναι διαφορετική από αυτήν του δυτικού κόσμου. (πρβλ. Hourani 2020) Παρά την έντονη τάση της περιοχής προς την σύγκρουση, «η ιστορική πορεία του Ισλάμ μαρτυρεί ότι αυτό διαθέτει δυνάμεις αναπροσαρμογής». (Γιαννουλάτος 2006: 406) Ο S. Thomas υποστηρίζει πως με την επαναφορά της θρησκείας στις διεθνείς σχέσεις, εντοπίζουμε έναν βασικό λόγο για τον οποίο οι αξίες της Δύσης δεν χαίρουν εκτίμησης στον υπόλοιπο κόσμο λόγω του ότι έχει επιλέξει την υιοθέτηση της «εκκοσμίκευσης», της μη ανάμειξης της θρησκείας στις κοσμικές υποθέσεις. (πρβλ. Heywood 2013: 331) Αυτή είναι και η μεγαλύτερη διαφορά της Δύσης με την Μέση Ανατολή.

Η άποψη των ισλαμικών κοινωνιών πως οι δυτικές κοινωνίες είναι ένθερμοι υποστηρικτές του ατομικισμού δεν μπορούμε παρά να παραδεχθούμε πως αληθεύει. Κάτι τέτοιο όμως θέτει σε κίνδυνο την ίδια την δημοκρατία καθώς οι πολίτες των δυτικών χωρών θα απομακρύνονται από την ενεργό συμμετοχή για μία πληθώρα ζητημάτων και την ενημέρωσή τους. Ο «ατομικισμός» ο οποίος σύμφωνα με τον ορισμό που του δίνει ο A. Heywood είναι «η πίστη ότι το άτομο είναι η σημαντικότερη μονάδα σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα ή οποιοδήποτε άλλο συλλογικό σώμα» (Heywood 2013: 319) αποτελεί ένα ιδιαίτερα φθοροποιό στοιχείο διότι οι ατομικές επιδιώξεις του καθενός θα πρέπει κάθε φορά να ικανοποιούνται. Κάτι τέτοιο μπορεί να οδηγήσει στον «μηδενισμό». (Heywood 2013:

479) Όμως η δημοκρατία στηρίζεται στο σύνολο προκειμένου να είναι ένα χριστό πολίτευμα. Οι άνθρωποι είναι μέλη μιας κοινωνίας και έχουν την αίσθηση του «ανήκειν». Συνεπώς, όπως υποστηρίζουν στην κριτική τους οι κοινοτιστές *«οι εμπειρίες και οι πεποιθήσεις του ατόμου δεν μπορούν να διαχωριστούν από το κοινωνικό πλαίσιο που τις νοηματοδοτεί»*. (Heywood 2013: 524) Η Δύση πρέπει να περιέλθει σε αυτοκριτική γιατί *«τόσο η παιδεία όσο και η πίστη έχουν σημαντικά διαβρωθεί στον παραδοσιακό χριστιανικό κόσμο»*. (Γιαννουλάτος 2015: 146)

Ο Αριστοτέλης έλεγε πως ο άνθρωπος είναι «ζώο πολιτικόν». Και πράγματι *«οι άνθρωποι θέλουν να συνδέονται άμεσα με τις δυνάμεις οι οποίες διαμορφώνουν την ζωή τους, από τα τοπικά συμβούλια, τις τοπικές αρχές μέχρι και τις εθνικές κυβερνήσεις»*. (Thomas 2005: 211) Επομένως με την συνδρομή της θρησκείας η οποία έχει την ιδιότητα να *«προκαλέσει τους ανθρώπους να παραμείνουν ανοιχτοί σε όλα τα επίπεδα του διαλόγου»* (Petito & Hatzopoulos 2003 : 199) θα προσκομίζουμε σταδιακά καλύτερες γνώσεις για τον διαφορετικό από εμάς και θα αποφεύγονται οι εσφαλμένες αντιλήψεις. Θα πρέπει να υπάρξει ένας διάλογος όχι μόνον σε υψηλό επίπεδο αλλά να γνωστοποιείται και προς πάσα κατεύθυνση η άποψη των ίδιων των πολιτών. Ο λόγος που κάτι τέτοιο αποτελεί επιτακτική ανάγκη να συμβεί είναι, διότι έχουμε την εμπειρία των λαθών που προέκυψαν από τις πολιτικές που ακολούθησαν του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας»

Κατά την διάρκεια εύρεσης σχετικών βιβλιογραφικών πηγών, διαπιστώθηκε αναφορικά με το κομμάτι της οικοδόμησης της ειρήνης, πως η εμπλοκή της θρησκείας είναι μία αρκετά σημαντική συνισταμένη που μόλις πρόσφατα αναγνωρίζεται η σοβαρότητά της. Κατά την προσωπική άποψη της γράφουσας όσον αφορά την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, η θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού είναι αυτή η οποία δείχνει να δίνει στους διεθνολόγους μία εικόνα η οποία ανταποκρίνεται περισσότερο στην πραγματικότητα. Ωστόσο, διαφαίνεται πως εάν εν τέλει συμπεριληφθεί ο παράγοντας της θρησκείας πιθανότατα θα υπάρξει και «αλλαγή του παραδείγματος». Τα κράτη εξακολουθούν να παραμένουν οι κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος και θα εξακολουθούν να καθορίζουν την εξέλιξη και την έκβαση των διεθνών ζητημάτων που το ταλανίζουν. Μολονότι η θρησκεία όπως αναφέρει ο Huntington είναι *«το κεντρικό προσδιοριστικό στοιχείο των πολιτισμών»* (Huntington 2016 : 59) στο πεδίο της παγκόσμιας πολιτικής, μεγαλύτερο ρόλο θα διαδραματίζει η ανάγκη για την συσώρευση ισχύος με βάση τους μετρήσιμους δείκτες αυτής. (πρβλ. Παρίσης 2011 : 252 – 263) Αυτή η ανάγκη προέρχεται από την *«απληστία και την φιλοδοξία»* όπως αναφέρει και ο Θουκυδίδης. (Heywood 2013: 413)

Η «αλλαγή του παραδείγματος» έγκειται στο γεγονός ότι εφόσον η θρησκεία δεν συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο των μετρήσιμων δεικτών ισχύος ενός κράτους αυτό θα σημαίνει κατ'επέκταση πως οι διεθνείς σχέσεις θα διαδραματίζονται και με την συμβολή αυτής και όχι αποκλειστικά και μόνον με στενά τεχνοκρατικούς όρους. Αν πράγματι συντελεστεί μία δυναμική επάνοδος της θρησκείας στην πολιτική (τουλάχιστον όσον αφορά το δυτικό ημισφαίριο), αυτό θα οδηγήσει σε δύο εξελίξεις: Κατ' αρχήν στην ανάγκη να μάθουμε την κουλτούρα των υπολοίπων διεθνών συνομιλητών στις παγκόσμιες υποθέσεις μία *«δια πολιτισμική αλληλοκατανόηση σε πολλαπλά επίπεδα»* (Michael & Petito 2009: 59) Κατά δεύτερον, στην συνδρομή της θρησκείας καθώς *«οι λεπτές διακρίσεις της ανθρώπινης φύσεως, της ανθρώπινης ψυχοσύνθεσης και της ψυχής δηλαδή εκεί όπου και εδράζεται η θρησκεία»* (Fox & Sandler 2004: 179) την καθιστούν απαραίτητο συνοδοιπόρο της πολιτικής. Με αφορμή (πιθανότατα) την θρησκεία, θα υπάρξει και η ριζική αλλαγή της ίδιας της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων, αφενός σε μία επιστήμη που μεταχειρίζεται τα εργαλεία

άλλων επιστημών και αφετέρου μιας επιστήμης που δεν είναι αποκλειστικά και μόνον «δυτική». Αυτό θα συνεπάγεται μία πιο διευρυμένη ερμηνεία των διεθνών τεκταινόμενων.

Εκ πρώτης όψεως, η παραπάνω άποψη ίσως να ακούγεται ουτοπική. Ωστόσο, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της δυνατότητας άμεσης διασύνδεσης των λαών σε τόσα πολλά επίπεδα, είναι αναπόφευκτο να συμβεί τουλάχιστον η πρώτη εξέλιξη. Όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, ο πολιτικός ρεαλισμός υπολογίζει πολύ την αλαζονεία και την καχυποψία από την οποία εμφορείται ο άνθρωπος. Ο Κ. Waltz, αναφερόμενος στις διεθνείς συγκρούσεις και την ανθρώπινη συμπεριφορά λέει πως «τα γεγονότα της παγκόσμιας ιστορίας δεν μπορούν να διαχωριστούν από τους ανθρώπους που τα δημιουργήσαν». (Waltz 2011: 50)

Οι σχέσεις Μέσης Ανατολής και Δύσης είναι αρκετά εχθρικές. Κατά την άποψη της γράφουσας, από τη στιγμή που μέχρι σήμερα, οι αντιλήψεις μας για μία σειρά θεμάτων δεν εφάπτονται, καθίσταται δύσκολο στο διεθνές πολιτικό επίπεδο να υπάρξει ένα διεθνές δίκαιο το οποίο θα είναι το αμάλγαμα των κοινών απόψεων όλων αυτών των διαφορετικών κόσμων. Επομένως δεν είναι εφικτό να παραχθούν νόμοι *jus gentium*. Το πεδίο σχετικά με την θρησκεία και την πολιτική τουλάχιστον στον βαθμό που μπορεί η γράφουσα να έχει γνώση, είναι πολύ μικρό και τελεί υπό διαμόρφωση. Η θρησκεία διαφαίνεται πως τελικά έχει μεγάλη επιρροή στις διεθνείς σχέσεις επειδή επηρεάζει τις αντιλήψεις των κρατών και των ατόμων που ασκούν πολιτική. (πρβλ. Fox & Sandler 2004: 168) Οι Διεθνείς Σχέσεις, ως έχουν μέχρι στιγμής, δεν διαθέτει την ικανότητα να ερμηνεύσει επαρκώς τυχόν μελλοντικές συγκρούσεις. Το γεγονός ότι είναι η πλέον «δυτική από τις κοινωνικές επιστήμες» (Haynes 2018: 443) πιθανότατα θα διαιωνίσει την άποψη πως «πολιτισμός σημαίνει δυτικός πολιτισμός». (Huntington 2011: 65) Επιπλέον, στο ερώτημα που θέτουν οι Fox και Sandler σχετικά με το τι είναι θρησκευτικό και τι όχι (πρβλ. Fox & Sandler 2004: 179) η απάντηση θα τεκμαίρεται από τις ίδιες τις συνθήκες.

Απώτερος στόχος είναι ο διάλογος και η συνεργασία αφού το τοπίο όπως διαμορφώνεται από την παγκοσμιοποίηση απαιτεί κάτι τέτοιο. Πρόταση της γράφουσας είναι πως για να ενταχθεί η άποψη των θρησκειών στην παγκόσμια πολιτική σκηνή σε υψηλό επίπεδο θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως δίαυλος προς την επίτευξη του σκοπού αυτού ο Ο.Η.Ε. Με αυτόν τον τρόπο θα υπάρχει η δυνατότητα να εκφραστούν δημόσια αλλά και να χαίρουν δημόσιας γνώσης από τους πολίτες του κόσμου. Κατόπιν αυτού, θα μπορούν να παραχθούν από κοινού σχετικές πολιτικές τις οποίες οι θρησκείες θα μπορούν να κινητοποιήσουν τις όποιες δυνάμεις στο κατώτερο επίπεδο. Έτσι, θα ενεργοποιηθεί η κοινωνία των πολιτών, η οποία θα μπορέσει να καταστεί πιο συνειδητοποιημένη για τα προβλήματα του κόσμου αλλά θα καταστεί και ως ένας σημαντικός πυλώνας λήψης αποφάσεων. Είναι επομένως, πολύ πιθανό τα κράτη να λάβουν στο μέλλον περισσότερες συνισταμένες υπόψη τους, πράγμα το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε μία πιο προσεκτική *realpolitik*. Το διεθνές σύστημα στον 21^ο αιώνα προδιαγράφεται πολυπολικό. Μέχρι στιγμής, δεν υπάρχει ουσιαστικός διάλογος. Αν όμως η Δύση αντί της επιλογής του εποικοδομητικού διαλόγου διαλέξει την περιχαράκωση της και την αύξηση της αστυνόμευσης εντός των κοινωνιών της, θα καταλήξει να εκπληρώσει τον βασικό σκοπό των εξτρεμιστών. (πρβλ. Βαρβτσιώτης & Ρούσσος 2008: 115) Αυτό θα αποτελέσει πλήγμα στην ίδια την δημοκρατία (πρβλ. Petito & Hatzopoulos 2003: 205) «την ελευθερία ακόμα και την ελεύθερη οικονομία». (Βαρβτσιώτης & Ρούσσος 2008: 115) Εάν γνωρίζουμε τα αίτια που δημιουργούν αταξία, γιατί να μην γνωρίζουμε και τα αίτια που δημιουργούν ευταξία; Οι θρησκείες πρεσβεύουν την ειρήνη και την ευταξία. Και διαπαιδαγωγούν τους ανθρώπους να έχουν κριτήρια. Πάνω στα οποία θα μπορούν να θεμελιώσουν σχέσεις, απόψεις και πολιτικές. Πρωτίστως όμως,

ζητούν από τους ανθρώπους να κοιτάζουν μέσα στον εαυτό τους και να τον γνωρίσουν. Επομένως, θα πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τον ρόλο της θρησκείας στις Διεθνείς Σχέσεις.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- = ____Βαρβιτσιώτης Ιωάννης Μ. & Ρούσσος Σωτήρης , (2008), *Τυφλοί Στρατοί. Η Δύση και η Απειλή του Ισλαμικού Φονταμενταλισμού*, Εκδόσεις: Καστανιώτη
- = ____Γιαννουλάτος Αναστάσιος, (2006), *Ισλάμ. Θρησκευολογική Επισκόπηση*, Εκδόσεις: Ακρίτας
- = ____Γιαννουλάτος Αναστάσιος (2015), *Συνύπαρξη: Ειρήνη , Φύση Φτώχεια, Τρομοκρατία, Αξίες. Θρησκευολογική Θεώρηση*, Έκδοση: 4^η, Εκδόσεις: Αρμός
- = ____Κουλουμπής Θεόδωρος, (2008), *Διεθνείς Σχέσεις. Ισχύς και Δικαιοσύνη*, Έκδοση: 2^η Αναθεωρημένη, Εκδόσεις: Παπαζήση
- = ____Λυγερός Σταύρος (2016), *Η Ισλαμική Τρομοκρατία* , Έκδοση : 2^η, Εκδόσεις: Πατάκη
- = ____Ναπολέονι Λορέτα, (2005), *Οικονομία του Τρόμου. Ο Νέος Ιερός Πόλεμος*, (Μτφρ) Μπαρτζινόπουλος Ερρίκος, Εκδόσεις: Σύγχρονοι Ορίζοντες
- = ____Παρίσης Ιωάννης (2011), *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Έκδοση 1^η, Εκδόσεις: Ινφογνώμων
- = ____Ραγιές Ιωάννης Α. (2014), *Δημόσια Διπλωματία & Στρατηγική Επικοινωνία σε Πολυεθνικές Στρατιωτικές Επιχειρήσεις Διαχείρισης Κρίσεων*, Εκδόσεις: Αθ. Σταμούλης
- = ____Ρουμελιώτης Παναγιώτης, (2021), *Ρήξη. Ο Πόλεμος της Τεχνητής Νοημοσύνης*, Νέα Εμπλουτισμένη Έκδοση, Εκδόσεις: Α.Α. Λιβάνη
- = ____Χειλά Ειρήνη (2013), *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21^ο Αιώνα. Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*, Εκδόσεις: Ποιότητα

Αγγλόφωνη

- Baylis John , Smith Steve & Owens Patricia (2013) , *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής. Μία Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* , Έκδοση 5^η, (Μτφρ): Ψευτελή Ελένη – Κοτσυφού Ελένη, Εκδόσεις: Επίκεντρο
- Brzezinski Zbigniew (1998), *Η Μεγάλη Σκακιέρα. Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*, (Μτφρ) Αστερίου Ελένη, Εκδόσεις: Α.Α. Λιβάνη
- Black Jeremy, (2016), *Geopolitics and the Quest for Dominance*, Εκδόσεις: Indiana University Press
- Bjorgo Tore (2005), *Roots Causes of Terrorism. Myths, Reality and Ways Forward*, Εκδόσεις: Routledge
- Coward Harold & Smith Gordon S. (eds), (2004), *Religion and Peacebuilding*, Εκδόσεις: SUNY New York University , SUNY Series in Religious Studies
- Darby John & Mac Ginty Roger (eds), (2008), *Contemporary Peacemaking. Conflict, Peace Processes and Post – War Reconstruction*. Έκδοση : 2^η, Εκδόσεις: Palgrave Macmillan
- Dekmejian Hrair R. (2007), *Επαναστατημένο Ισλάμ. Ο Φονταμενταλισμός στον Αραβικό Κόσμο*, Εκδόσεις: Παπαζήση
- Erikson Douglas Irvin & Phan Peter C (EDS), (2016), *Violence, Religion, Peacemaking. Contributions of Interreligious Dialogue*
- Fox Jonathan & Sandler Shmuel, (2004), *Bringing Religion into International Politics*, Εκδόσεις: Palgrave Macmillan
- Green H. Todd (2015), *The Fear of Islam. An Introduction to Islamophobia in the West*, Εκδόσεις: Fortress Press
- Huntington Samuel P, (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Εκδόσεις: Simon & Schuster
- Huntington Samuel P, (2016), *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*, Έκδοση: 5^η, (Μτφρ) Ριζοθανάση Σήλια, Εκδόσεις: Πατάκη

- Haynes Jeffrey, (2018), *Θρησκεία και Πολιτική. Μία Σύγχρονη Επιτομή*, (Μτφρ) Μακροπούλου Λουκρητία, Εκδόσεις: Πεδίο

- = ___Habeck Mary, (2008), *Οι Μαχητές του Θεού, Η ιδεολογία και τα συνθήματα του Ιερού Πολέμου*, (Μτφρ): Μπενά Μαρία, (Επιμ): Μπλέτας Μάριος, Εκδόσεις: Τουρική

- = Heywood Andrew, (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, (Μτφρ & Επιμ): Φραγκονικολόπουλος

- Hough Peter, Malik Shanin, Moran Andrew & Bruce Pilbeam (eds), (2015), *International Security Studies. Theory and Practice*, Εκδόσεις: Routledge

- Hourani Albert (2020), *Η Ιστορία του Αραβικού Κόσμου*, (Μτφρ) Δαρβίρη Θεοδώρα, 11^η Ανατύπωση, Εκδόσεις: Ψυχογιός

- Hiscock Geoff (2012), *Earth Wars. The Battle for Global Resources*, Εκδόσεις: John Wiley & Sons Singapore Pte. Ltd

- = ___Jackson Robert & Sorensen Georg, (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η Σύγχρονη Συζήτηση*, Εκδόσεις: Gutenberg

- = ___Kretzmann Norman & Stump Eleonor (eds), (1993), *The Cambridge Companion to Aquinas*, Εκδόσεις: Cambridge University Press

- = ___Michael Michalis & Petito Fabio (eds), (2009), *Civilizational Dialogue and World Order. The Other Politics of Culture, Religions, and Civilizations in International Relations*, Εκδόσεις: Palgrave Macmillan

- = ___Mac Ginty Roger (eds), (2013), *Routledge Handbook of Peacebuilding*, Εκδόσεις: Routledge

- = ___Noonan Norma C. & Nadkarni Vidya (eds), (2016), *Challenge and Change. Global Threats and the State in Twenty – First Century International Politics*, Εκδόσεις: Palgrave Macmillan

- = ___Pratt Douglas & Woodlock Rachel (eds), (2016), *Fear of the Muslims? International Perspectives on Islamophobia*, Volume 3, Εκδόσεις: Springer, Hamilton, New Zealand

- = ___Petito Fabio & Hatzopoulos Pavlo, (2003), *Religion in International Relation. The Return from Exile*, Εκδόσεις: Palgrave Macmillan

- ____Raymond G, Helmick S. J & Petersen Rodney L. (eds), (2001), *Forgiveness and Reconciliation. Religion, Public Policy and Conflict Transformation*, Εκδόσεις: Templeton Foundation Press
- ____Waltz Kenneth N. (2011), *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος. Μία θεωρητική ανάλυση*, (Μτφρ) Κολιόπουλος Κωνσταντίνος, Εκδόσεις: Ποιότητα
- Soules Marshall (2015) *Media, Persuasion and Propaganda*, Εκδόσεις: Edinburg University Press
- Silke Andrew, (2003), *Victims and Society Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*, Wiley Series in the Psychology of Crime, Policing and Law, Εκδόσεις: John Wiley & Sons Ltd
- Tariq Ali, (2003), *Η Σύγκρουση των Φονταμενταλισμών. Σταυροφορίες, Τζιχάντ και Νεωτερικότητα*, (Μτφρ) Μιχαήλ Σάββας, Εκδόσεις: Άγρα
- ____Zurcher Christoph, Manning Carrie, Evenson D. Kristie, Hayman Rachel Riece Sarah, and Roehner Nora, (2013), *Costly Democracy. Peacebuilding & Democratization After War*, Εκδόσεις: Stanford University Press

Άρθρα:

- ____Alshamy Yahya, (April 2022) The Independent Institute, The Independent Review. A Journal of Political Economy, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Πρόσβαση στις 04/01/2023)
[The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order The Independent Review The Independent Institute.pdf](#)
- Benabdallah Lina, (27/12/2021), Foreign Affairs. The Hellenic Edition, *Το Πλεονέκτημα της Ήπιας Ισχύος της Κίνας στην Αφρική. Το Πεκίνο δεν χτίζει απλώς δρόμους - κάνει φίλους* (Πρόσβαση στις 04/01/2023)
<https://www.foreignaffairs.gr/articles/73513/lina-benabdallah/to-pleonektima-ipias-isyvos-tis-kinas-stin-afriki?page=show>
- ____Effendi Maria Saifuddin (October 2001), JSTOR, Pakistan Horizon, Institute of International Affairs, Review *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order* (Πρόσβαση στις 04/01/2023)
[41404001.pdf](#)

- ⌚ Podiotis Panagiotis (25/04/2020), A Critical Review of Clash of Civilization by Samuel Huntington *ResearchGate* (Πρόσβαση στις 04/01/2023)
[SamuelHuntingtonCritique.pdf](#)

DOI: 10.13140/RG.2.2.29951.027229

Ιστοσελίδες:

- ⌚ Kroc Institute for International Studies, University of Notre Dame, What is Strategic Peacebuilding ?
<https://kroc.nd.edu/about-us/what-is-peace-studies/what-is-strategic-peacebuilding/>
(Πρόσβαση στις 04/01/2023)